

BILDBERÄTTANDE

& konsten att läsa bilder

En utvärdering

Annika Hellman,
Malmö universitet

Abstract

Den här utvärderingen handlar om projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*. Projektet initierades och drevs av den ideella föreningen Läsrörelsen under år 2018–2020. Läsrörelsens landsomfattande projekt handlar om vikten av och konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. I denna rapport utvärderas om och hur projektets målsättning att sätta fokus på bilden och lyfta fram att det är grundläggande för alla att lära sig läsa och tolka bilder nås. Det sker dels genom att synliggöra projektets innehåll och form, och dels genom att sammanställa och analysera undersökningens enkätsvar, intervjuer och fältanteckningar.

De tematiskt återkommande konferensföreläsningarna har enligt konferensdeltagarna erbjudit en hög professionell nivå genom de anlitade föreläsarna, inom ett brett spektrum i ett bildvetenskapligt och bildpedagogiskt fält. Sammantaget var projektet mycket uppskattat av publiken, och konferensdeltagarna anger att de har fått ta del av en mångfald av perspektiv på bildberättande och konsten att läsa bilder. Även projektets idéskrift var mycket uppskattad av deltagarna.

Utvärderingens viktigaste resultat är att projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* genom sin form och sitt innehåll synliggör bildens potential som en demokratisk uttrycksform. Projektet pekar på nödvändigheten av läskunnighet i bild i dagens föränderliga samhälle, som en demokratisk rättighet för alla, liksom rätten för barn och unga att berätta och uttrycka sig med bilder.

Innehållsförteckning

ABSTRACT	3
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	5
INLEDNING.....	7
Visuell kompetens i en visuell kultur.....	11
Projektet i korthet.....	12
Läsanvisning.....	14
SYFTE.....	16
BAKGRUND.....	17
Projektet och Läsrörelsen.....	17
Projektets relevans i en samhällskontext	19
METOD.....	22
KONFERENSDAGARNAS GENOMFÖRANDE.....	25
Sundsvall.....	25
Umeå	26
Karlstad.....	27
Norrköping.....	29
Stockholm.....	30
Lund	31
Borås.....	33
Sammanfattning.....	34
KONFERENSDAGARNAS TEMAFÖRELÄSNINGAR.....	37
Vikten av bild i ett demokratiperspektiv.....	37
Visuell kunskap i bild.....	38
Bilderboken med små-åringar och uppåt.....	40
Silent Books.....	41
Propaganda och bilders makt.....	42
Kraften i serier	43

Grottmålningar, språk och komplex teknik	44
Datorspel och visuellt historieberättande	46
Kulturskolan och bilden	48
Film och samtal: <i>They Shall not Grow Old</i>	49
Sammanfattning	51
ENKÄTUNDERSÖKNING	53
Konferensdeltagarna och deras intresse	53
Upplevelser av konferensen i sin helhet	57
Särskilt positiva aspekter av konferensdagarna	60
Förslag på förbättringar	61
Respons på idéskriften	64
Förslag för framtiden	65
Sammanfattning	68
INTERVJUER	70
Intervju med Elisabet Reslegård	70
Intervju med Tarja Karlsson Häikiö	74
RESULTAT OCH SLUTDISKUSSION	78
Projektets genomförande och innehåll	78
Konferensbesökarnas respons	79
Avslutande diskussion	81
REFERENSLISTA	83
BILAGA 1	87
BILAGA 2	88
BILAGA 3	89

Inledning

Den här rapporten handlar om projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*. Projektet initierades och drevs av den ideella föreningen Läsrörelsen under år 2018–2020. Läsrörelsens landsomfattande projekt handlar om vikten av och konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. Projektets initiativtagare och projektledare är Elisabet Reslegård, som tillika är ordförande i Läsrörelsen. Reslegård har en lång erfarenhet av att driva stora, landsomfattande folkbildande kampanjer som exempelvis Dyslexikampanjen (1996–1998), som innebar en vändpunkt då kunskap spreds om läs- och skrivsvårigheter. En annan kampanj är Lär för livet/Läsrörelsen (2002–2005), som handlar om lusten till lärande i ett livslångt perspektiv. Reslegård är aktuell med Bokmässans tema *LÄS! LÄS! LÄS!* hösten 2020 och 2021, som hon i egenskap av projektledare för Läsrörelsen ansvarar för.

Denna rapport kan ses både som en dokumentation av projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*, och en utvärdering vars syfte är att synliggöra projektets styrkor, förtjänster och att ringa in förbättringsområden. Projektet bestod ursprungligen av sju regionala heldagskonferenser. Den sista konferensdagen kunde inte genomföras på grund av den globala spridningen av coronaviruset, och de restriktioner om resor och folksamlingar som följde i spåret av pandemin. En idé- och kunskapskrift om bildberättande togs fram, samt skolvisningar av filmen *They Shall not Grow Old* som genomfördes med gymnasieklasser. I denna rapport baseras utvärderingen framförallt på de enkäter som mailades ut till besökare på konferenserna, och på intervjuer med projektledare Elisabet Reslegård och Tarja Karlsson Häikiö, professor i visuell och materiell kultur, som är sakkunnig i projektet. Etnografiska och visuella anteckningar har förts av mig, Annika Hellman, som är biträdande lektor vid Malmö universitet, i rollen som utvärderare i projektet.

Att skriva en utvärdering om ett projekt vars innehåll har engagerat mig under många år kräver en viss distansering för att bli möjlig att genomföra, utan att hamna i fallgropen att på ett partiskt sätt hylla och romantisera projektet. Bildämnets utrymme har minskat i läroplanerna på alla utbildningsnivåer sedan år 2011, och det är lätt att i frustration ensidigt lyfta fram positiva resultat för att visa på bildens styrka, makt och betydelse. Då riskerar utvärderingen att lyfta fram på förhand givna resultat, där utgångspunkten bara bekräftas (Hellman, 2017; Hickey-Moody, 2013). Istället försöker jag i rollen som utvärderare att öppet och kritiskt granska projektet, och uppmärksamma eventuella svagheter

och brister. Ett sätt att distansera sig som utvärderare eller forskare är genom att låta ett teoretiskt perspektiv fungera som ett raster mellan en själv och det som undersöks eller utvärderas. I denna utvärdering tas en utgångspunkt i begreppet visuell kultur, som innebär att alla olika visuella uttryck ses som jämbördiga; från grottmålningar och den så kallade smala konsten, till populärkulturell film, reklam och sociala medier, eller visuella kunskapsbilder som i exempelvis naturvetenskap. Visuell kultur handlar med andra ord om sätt att se på bilder som är relevanta i ett senmodernt samhälle, där alla former av visuella uttryck jämställs (Sturken & Cartwright, 2009).

Forskning inom bildpedagogik och kultur i skolan har ibland kritiserats för att vara ensidigt positiv och att snarare lyfta fram förhoppningar och åsikter än kunskap (Lindström, 2009; Thavenius, 2002). Trondman (1996) kritiserade den kultursyn som framträdde genom ansökningar om medel till projektet *Kultur i skolan* som pågick 1986–1991 (Aulin-Gråhamn & Thavenius, 2003). Han menar att det är en kultursyn som innebär att all kultur är oproblematiskt god, vars värde är omöjligt att ifrågasätta. Inom denna diskurs kan kulturen ”... lösa de flesta, om inte alla samhällsproblem” (s. 15). Det är inte svårt att förstå varför estetiska ämnen och kulturaktiviteter lyfts fram som positiva då de lever en marginaliserad och ständigt hotad tillvaro (Skolverket, 2015). Ett exempel från tiden då arbetet med utvärderingen pågick är Dagens Nyheters ledare från augusti 2020, med rubriken *Mindre slöjd innebär gott om tid för antiken*. Där ställs undervisningstiden för kunskaper om antiken emot estetiska ämnen:

Exempelvis är det inte självklart att eleverna under sina nio skolår ska ha 330 timmar slöjd, 230 timmar bild, lika mycket musik och 177 timmar elevens val. ... Om man till exempel tar bort en tredjedel från var och en av de förstnämnda – gärna i kombination med en utbyggd kulturskola så att de som vill kan ägna sig åt skapande på fritiden – frigörs drygt 300 timmar. Det räcker både till att förbättra elevernas läsförståelse och att utöka timplanen i historia, så att det finns plats för händelseutvecklingen från antiken till i dag (Dagens Nyheter, ledare, 2020, 17 augusti).

Det är olyckligt att olika delar av viktiga utbildningsmoment ställs mot varandra då det skapar och förstärker onödiga hierarkier mellan ämnen i skolan. Istället kan olika kunskapsfält ses som kompletterande kunskapsformer där bild och läsning inte står i motsats till varandra. Text och bild bör ses som två olika, men jämställda uttrycksformer som rymmer olika möjligheter och begränsningar i sina former och uttryck. Resonemanget i artikeln bygger på en bildningstanke som är bakåtsträvande, istället för framåtriktande och

förberedande för dagens unga. En forskningsstudie av Hetland, Winner, Veenema och Sheridan (2013) visar att ungdomar lär sig så mycket mer än att teckna och måla när de arbetar med bild i skolan, om exempelvis samhälls- och globala fenomen:

For students living in a rapidly changing world, the arts teach vital modes of seeing, imagining, inventing and thinking. If our primary demand of students is that they recall established facts, the children we educate today will find themselves ill-equipped to deal with problems like global warming, terrorism, and pandemics (s. 9).

Med andra ord lär sig elever genom estetiska lärprocesser att ställas inför frågor utan givna svar, att reflektera, tänka själva och lösa problem, och att träna fantasi och föreställningsförmåga. Det går inte att förbise Hetland et al.:s formulering kring pandemier, då projektet genomfördes i en tid då coronaviruset härjade och spreds på en global nivå. Under denna tid sattes kreativiteten och flexibiliteten på prov; något som alltså kan ses som förmågor som tränas genom bildundervisning. Även svensk forskning inom bildpedagogik i Sverige visar hur kreativitet, föreställningsförmåga och oväntade lärprocesser är centrala i bildundervisning, liksom utrymmet för barn och unga att berätta med bilder (Hellman & Karlsson Häikiö, 2020; Hellman & Lind, 2019, 2020; Häggström, 2020; Karlsson Häikiö, 2018a; Lind, 2010/2013, Ramberg, 2020, m.fl.). Förmågan att tänka själv, att vara kreativ och problemlösande och förstå hur bilder kan skapas och produceras är med andra ord kvaliteter som behövs i ett samhälle som är snabbt föränderligt och i hög grad digitalt och visuellt. De kunskapsvinster och positiva effekter som det kan innebära att arbeta med bildberättande och bildtolkning behöver synliggöras och lyftas fram med kraft, samtidigt som en kritisk blick krävs för att utveckla bildpedagogisk praktik och verksamhet, för att skapa en trovärdig praktisk och vetenskaplig kunskapsproduktion inom fältet för estetiska ämnen och kultur i skolan. I detta sammanhang kan själva utgångspunkten för projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* sägas vara att text och bild har samma värde och ses som olika uttrycks- och kommunikationsformer, vilka bägge lyfts fram som kompetenser som *alla* behöver.

Bild 1: Stina Wirsen, illustration, tolkning av modeskaparen Alexander McQueens verk.

Visuell kompetens i en visuell kultur

Vi lever i en visuell kultur, det betyder att vi möts av en mängd framställda bilder i vår vardag, men även visuella företeelser som arkitektur och mode. I en visuell kultur krävs en visuell läskunnighet och medvetenhet för att kunna tolka och avkoda de ibland förledande budskapen. Ett konkret exempel på detta är Microsofts polska reklamkampanj, där en svart man retuscherades bort och ersattes av en vit man, för att så att säga anpassa sig till målgruppen i Polen (Theander & Wetterhall, 2015, januari). Propagandabilder och reklambilder kräver visuell kompetens för att kunna tolka den visuella retoriken och avkoda de ibland dolda budskap som finns där. Bilder går att läsa och analysera liksom texter, samtidigt som bilder ofta är mer affektiva och direkt berörande; vi kan uppröras över en nyhetsbild eller lockas av reklamen att vilja konsumera något särskilt. På så sätt är visuell kultur också sammankopplad med identitet och hur vi framställer oss, exempelvis genom kläder eller i sociala medier (Eriksson & Göthlund, 2012).

I kursplanen för bild på grundskolan betonas bilders betydelse på följande vis:

Bilder har stor betydelse för människors sätt att tänka, lära och uppleva sig själva och omvärlden. Vi omges ständigt av bilder som har till syfte att informera, övertala, underhålla och ge oss estetiska och känslomässiga upplevelser. Kunskaper om bilder och bildkommunikation är betydelsefulla för att kunna uttrycka egna åsikter och delta aktivt i samhällslivet (Skolverket, 2011, s. 1).

Vidare beskrivs bildämnet i gymnasieskolan på följande sätt:

Undervisningen i ämnet bild ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om och färdigheter i hur bilduttryck konstrueras, framställs och används för kommunikation. Undervisningen ska leda till att eleverna utvecklar kunskaper om hur betydelse skapas i bilder samt färdigheter i analys och tolkning av egna och andras bilder (Skolverket, 2011, s. 43).

Det betyder att kursplaner och ämnesbeskrivningar för bild betonar både att tolka och analysera bilder, och att skapa och kommunicera genom att framställa egna bilder. Innehållet i Läsrörelsens projekt sammanfaller i hög grad med kursplanen i bild för grundskolan samt ämnesbeskrivningen av bild på gymnasiet, vilket gör projektet särskilt relevant för bildlärare på grundskolan och gymnasiet. Samtidigt är projektet relevant för *alla* lärare, pedagoger,

bibliotekarier med flera, som i någon form arbetar med bilder och bildkommunikation, eller med ett demokratiskt och medborgerligt perspektiv.

Området visuella kulturstudier är idag starkt förknippat med synen på kunskap och fokuserar på bilder som en plats där mening skapas och omförhandlas. Det är interaktionen mellan visuella objekt, den medierade tekniken och betraktaren, eller användaren av bilder, som är av intresse. Visuell kultur handlar om vardagens seende och blickpositioner, som involverar visuella medier, och hur vi använder bilder, eller visuell stil, för att uttrycka oss själva, och för att kommunicera, uppleva, känna och lära. Sätten att se och att synas på är alltså centrala, liksom hur bilder och visuella fenomen påverkar våra tankar, känslor och identiteter. Sturken och Cartwright (2009) menar att vi förhandlar vår världsbild genom visuell kultur. Våra liv domineras i stigande grad av visuella och kommunikativa teknologier som tillåter att idéer, information och uppfattningar kan spridas globalt. Idéer och information sprids i visuella former, där bilder har en central roll i meningsskapande, från politik till underhållning. Visuell kultur är ett område som med nödvändighet är komplext och varierat. Det betyder att en visuell utsaga, en bild, eller en visuell kultur inte existerar isolerad från andra bilder och visuella kulturer. Det finns alltid referenser och associationer till andra bilder, medier och visuella kulturer. Våra visuella erfarenheter sker inte isolerade, utan dom förstås genom kulturen vi lever i, och berikas av våra minnen och bilder vi har sett i olika sammanhang i våra liv. Vi ser något på ett visst sätt därför att vi är en del av visuella kulturer, och dessutom har personliga minnen, upplevelser och erfarenheter. Sammanhanget, eller kontexten, är av stor betydelse. Bilder refererar alltid till andra bilder i vår kultur, vår tid och i våra personliga erfarenheter och minnen (Sturken & Cartwright, 2009).

I utvärderingen av projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*, betyder denna utgångspunkt i visuell kultur att alla visuella uttrycksformer ses som likvärdiga, samt att bilder inte är oskyldiga, eller seendet inte enbart neutralt. Vi ser alltid bilder *som* något, där bilder både kan upplevas som lustfyllda och/eller manipulativa, fascinerande och/eller förfärande. Det är bilders mångtydighet och komplexitet som bejakas genom detta perspektiv.

Projektet i korthet

Föreningen Läsrörelsens projekt *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* syftar till att sätta fokus på bilden och lyfta fram att det är grundläggande för

alla att lära sig läsa och tolka bilder. Ytterligare ett syfte är att lyfta fram vikten av att bli medveten om bilders makt genom möjligheten att manipulera bilder och på så sätt påverka människor. I projektet deltog bildskapare, forskare och experter som lyfte fram vikten av och konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. Enligt Tarja Karlsson Häikiö, professor vid Göteborgs universitet och sakkunnig i projektet, borde bild likställas med andra ämnen och behandlas som ett obligatoriskt ämne på alla utbildningsnivåer. Hon menar att det är en medborgerlig kompetens i ett visualiserande samhälle. Susanna Ekström, sakkunnig i projektet och före detta universitetsadjunkt vid Stockholms universitet, menar att det är angeläget att ge sinnliga upplevelser för att barn ska utveckla sin fantasi. I detta sammanhang blir bilderboken av särskild vikt, då den kan stimulera till visuella fantasier som en gemensam grund för gemensam lek.

Projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* inleddes på Bokmässan år 2018 med 50 program på bildscenen och ett stort seminarium. Programinslagen omfattade allt från grottmålningar till datorspel. Postkodstiftelsen beviljade sedan Läsrörelsen medel för att utveckla projektet i sju regioner i Sverige under år 2019–2020. Projektet handlade om vikten av att kunna tolka och läsa bilder, ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv och vände sig till pedagoger och lärare på alla utbildningsstadier, samt skolledare och politiker. Pedagoger, forskare och bildskapare från olika fält deltog och medverkade under projektets gång. Stora konferenser och fortbildningsdagar hölls på orterna Sundsvall, Umeå, Karlstad, Norrköping, Stockholm och Lund. Ytterligare en konferens planerades i Borås, vilken dock fick ställas in på grund av den globala coronapandemin. På samtliga konferenser var journalisten Gunilla Kindstrand moderator. Utöver konferenserna arbetade kulturskolorna med utgångspunkt i besök på museer och konsthallar, med målgruppen barn och ungdomar från tio år och uppåt. Sju museer och konsthallar har knutits till projektet i de olika regionerna. Filmvisningar för gymnasieklasser på eftermiddagar och allmänhet på kvällar anordnades i samarbete med Folkets Hus & Parker. Den av Peter Jackson med filmteknik moderniserade och redigerade dokumentärfilmen *They Shall not Grow Old* visades för gymnasieelever och allmänhet, och diskuterades med en filmpedagog från Zita Folkets Bio.

De sakkunniga i projektet bestod av Tarja Karlsson Häikiö, Susanna Ekström, Stina Wirsén, Johan Unenge och Håkan Sandh. Referensgruppen bestod av Lisa Heino, utbildningspolitisk utredare Enheten för Politik och

Påverkan på Lärarförbundet, Lena Landström, bild- och slöjdlärare, Forum för kultur och kommunikation på Lärarnas Riksförbund, Åsa Warnqvist, forskningsledare Svenska barnboksinstitutet, Märten Castenfors, chef Liljevalchs konsthall, Patrik Steorn, chef Thielska Galleriet, Kalle Boman, tidigare professor i filmisk gestaltning och filmproducent, Helena Dal, chef information och vägledning Statens medieråd, Anna Söderberg, filmpedagog Zita Folkets Bio, Jonas Lidheimer, PR- och informationsansvarig Egmont Publishing, projektet *Serier i skolan*, Tony Lorenzi, gymnasielärare i svenska och graffiti-konstnär och Per Strömbäck, talesperson Dataspelsbranschen.

Läsanvisning

Utvärderingen inleds med en syftesförklaring och bakgrundsbeskrivning där projektet sätts i relation till skola och forskning. Därefter redogörs för de metoder som används för att utvärdera projektet. Konferensdagarnas genomförande och innehåll beskrivs därefter för varje konferensort, liksom innehållet i de återkommande konferensföreläsningarna. Därpå presenteras konferensdeltagarnas enkätsvar genom att de sammanställs och analyseras, liksom intervjuer med två nyckelpersoner i projektet. Avslutningsvis diskuteras utvärderingens resultat i en bredare kontext. Alla bilder i utvärderingen är kopplade till föreläsarnas presentationer, och speglar på så sätt den mångfald av infallsvinklar på bild som projektet innehöll.

Bild 2: Ur bilderboken *Jaguaren*, av Ulf Stark och Anna Höglund.

Syfte

Syftet med Läsrörelsens projekt *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* är att sätta fokus på bilden och lyfta fram att det är grundläggande för alla att lära sig läsa och tolka bilder. Projektet handlar om vikten av och konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. I denna rapport utvärderas om och hur detta syfte nås, dels genom att synliggöra projektets innehåll och form, och dels genom att sammanställa och analysera enkätsvar, intervjuer och fältanteckningar. Projektets syfte kan delas in i två frågeställningar som besvaras i denna rapport:

- Hur genomfördes projektet och med vilket innehåll?
- Hur togs projektet emot av de personer som deltog under konferensdagarna?

Bakgrund

I detta kapitel ges först en bakgrund till projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* tillsammans med en presentation av Läsrörelsen, och slutligen ges en kontext av projektet i relation till bildpedagogisk forskning, med syfte att positionera Läsrörelsens projekt i ett bredare sammanhang.

Projektet och Läsrörelsen

I en intervju berättar Elisabet Reslegård att de kampanjer och projekt som hon driver är beroende av samverkan med andra parter. Det börjar med idéer, och därefter om att söka och förhandla om medel, varor och tjänster från stiftelser, organisationer, företag och myndigheter för att genomföra projekt.

Projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* är sprunget ur Bokmässan år 2018, som hade temat Bild. Läsrörelsen, som var idégivare till temat, var också arrangör för bildscenen, där ett välfyllt program med 50 punkter presenterades under fyra dagar. Programmet innehöll talare som belyste konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv, både historiskt och i nutid. Under Bokmässan uppmärksammades många aspekter av bildtemat på scenen, av forskare, bilderboksskapare, dataspelskonstruktörer, tidningsillustratörer, konstnärer, filmare, bildjournalister och formgivare. Under en av Bokmässans dagar belystes också projektet i ett stort seminarium. Där medverkade Stina Wirsén, illustratör, barnboksskapare och tidningstecknare i Dagens Nyheter, Kalle Boman, filmproducent och före detta professor i filmisk gestaltning, Tarja Karlsson Häikiö, professor i visuell och materiell kultur, Sara Lundberg, illustratör och författare. Moderator var Per Strömbäck, författare och talesperson för Dataspelsbranschen. Evenemanget arrangerades av Läsrörelsen i samarbete med Forum för levande historia, och var tillsammans med programmet på bildscenen utgångspunkten för Läsrörelsens projekt om bildberättande och bildtolkning.

Projektet är från år 2019 finansierat av Postkodstiftelsen och drivs av den ideella föreningen Läsrörelsen där Elisabet Reslegård är ordförande och projektledare. I projektet samarbetar Läsrörelsen med en rad parter; de museer/konsthallar som Läsrörelsen samarbetat med på varje ort där konferensdagar hållits är Sundsvalls museum/Kulturmagasinet, Bildmuseet i Umeå, Värmlands Museum i Karlstad, Arbetets museum i Norrköping, Liljevalchs konsthall i Stockholm, Skissernas Museum i Lund och Textilmuseet i Borås. Andra samarbetspartners är Folkets Bio och Kulturskolorna på de olika orterna. En idéskrift togs fram med Elisabet Reslegård och Marianne von Baumgarten-Lindberg som redaktörer och Inger Kåberg som formgivare.

Läsrörelsen startade år 2000 och är en ideell förening med mottot ”Ge dina barn ett språk”. Mot bakgrund av forskning som visade en kraftig minskning av småbarnsföräldrars högläsning för sina barn, samt bristande läs- och skrivförmåga hos både vuxna och unga vuxna (18–25 år), startades den landsomfattande kampanjen. Läsrörelsen har sedan starten arbetat med många projekt kring att berätta, läsa, skriva, lära och leka. I projekten har framstående experter och företrädare anlåtats för att i praktiken kunna påverka samhällsutvecklingen inom läskunnighet i vid bemärkelse. Här följer en kort beskrivning av några av de projekt som Läsrörelsen har genomfört.

I projektet *De nya svenskarna* gjordes ett antal konferenser där frågan belystes från olika håll. Det involverade också ett ljudboksprojekt med Astrid Lindgrens inläsning av boken *Mio, min Mio*, och pedagogers arbete med totalt 1300 barn i förskoleklass i de 12 mest invandrartäta och mångspråkiga kommunerna. Gymnasieprojektet *Färskå ord – ny svensk litteratur för gymnasister* inleddes med en två dagar lång konferens och innebar författarbesök på 100 gymnasieskolor över hela Sverige. I samarbete med McDonald's startade projektet *Bok Happy Meal* år 2001, vilket innebar att en kvalitetsbarnbok medföljde vid beställning av barnmenyn Happy Meal på McDonald's. Antalet titlar som ingått uppgår till 127, i en upplaga av 22,9 miljoner barn- och bilderböcker fram till år 2019. Projektet utökades till att omfatta även nordiska länder från och med år 2010. Under projektet *Lekens betydelse för lärandet*, som omfattade leken i alla åldrar, hölls lekkonferenser i vart och ett av Sveriges län. Ett brett läsfrämjande samarbete inleddes år 2015 med satsningen *Läslov*, vars syfte bland annat var att byta ut höstlov under vecka 44 till ett läslov. I projektet samarbetar över 80 olika aktörer såsom elevorganisationer, bibliotek, kulturinstitutioner, bokhandlare, idrottsföreningar, fackliga organisationer och bokförlag i ett nätverk där lusten till läsning, berättande och skrivande står i fokus. Mellan åren 2013 och 2015 pågick projektet *BERÄTTA, LEKA, LÄSA*, som handlade om närläsning av bilderböcker med barn i åldrarna 1 till 3 år. Trettio halvdagskonferenser anordnades för förskolepedagoger, och ett nära samarbete upprättades mellan förskolor och bibliotek i 29 kommuner i tre län. Projektet utvärderades med goda resultat. *Berättelser som förändrar* var ett projekt med stora läsecirklar i 200 högstadium och gymnasieskolor i hela landet under år 2017. Inspirationskonferenser anordnades för svensklärare och skolbibliotekarier, och tio boktitlar valdes ut till läsecirklarna. Projektets utvärdering var mycket positiv. Läsrörelsen har med andra ord bidragit till folkbildning och stimulerat till att barn och unga i högre utsträckning får berätta, läsa, skriva, lära och leka.

De projekt som pågår i skrivande stund är *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*, *Läslov*, Bokmässans övergripande tema *LÄS! LÄS! LÄS!* som Läsrörelsen ansvarar för, och *IDROTT OCH LÄSNING* tillsammans med Bosön Idrottsfolkhögskola. Föreningens projekt har finansierats med medel från till exempel Allmänna arvsfonden och Postkodstiftelsen, men också från företag och organisationer.

Projektets relevans i en samhällskontext

Projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* är nära kopplat till skolans undervisning genom projektets formulering om vikten av och konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. Mer specifikt berörs bildämnet i skolan, även om konsten att läsa bilder är relevant för alla lärare och all undervisning i skolan. Projektet kommer här att placeras in i en forskningskontext som berör bildämnet i skolan, barn och ungas demokratiska rätt att uttrycka sig visuellt, samt de möjligheter och begränsningar som synliggörs då unga människor arbetar med att läsa bilder och berättande i visuella uttrycksformer.

En nationell utvärdering av bildämnet i grundskolan genomfördes år 2013 och publicerades två år senare. Utvärderingen är författad av Anders Marner, professor emeritus i pedagogiskt arbete med inriktning mot bilddidaktik vid institutionen för estetiska ämnen, Umeå universitet, och Hans Örtegren, docent i pedagogiskt arbete vid samma institution. I utvärderingen går att läsa att endast en tredjedel av eleverna i årskurs 9 har en lärare som anser att ”de allra flesta elever behärskar bildtolkning och bildanalys” (Skolverket, 2015, s. 9). Undersökningen visar också att verksamma bildlärare i grundskolan uttrycker ett behov av kompetensutveckling inom områden som bildanalys och digital bild. Bildämnets kursplan innehåller kunskapskrav som gäller bildtolkning och bildanalys. Dessa kunskapskrav uppfylls inte alls i lika stor utsträckning som exempelvis bildframställning, visar Skolverkets utvärdering (2015).

Forskning inom det bildpedagogiska fältet visar att estetiska uttrycksformer har potential att lyfta fram barn och ungdomars erfarenheter och röster, både i en svensk och internationell kontext (Addison, 2005; Hellman, 2017; Hickey-Moodey, 2013; Karlsson Häikiö, 2018a; Lind, 2010/2013; Rhoades, 2012). Barn och ungas visuella berättande lyfts fram i Linds forskning (2010/2013) om skolelevers bilder av hur det är att vara elev i skolan. Att arbeta med visuella uttrycksformer blir här ett sätt att kommunicera och berätta om sina erfarenheter och upplevelser där ironi, humor och ambivalenta bilder är centrala delar av unga människors berättande. Karlsson Häikiö (2018a) visar hur barns rättigheter kommer till uttryck genom bildskapande kulturaktiviteter, vilket skapar en visuell kunskap och bidrar till barns agens och deras förståelse av rättvisa. Hickey-Moodey (2013) synliggör hur arbete med estetiska

uttrycksformer kan ge röst åt marginaliserade ungdomar, och att estetiska praktiker rymmer en unik demokratisk potential. Den demokratiska potentialen består i Hellmans studie (2017) av att bildskapande aktiviteter kan differentiera och nyansera stereotypa föreställningar om exempelvis kön, etnicitet eller klass. Denna potential innebär att elever själva kan formulera och utmana vuxnas föreställningar om vad det innebär att vara ung eller elev. Inom ett bild- och mediepedagogiskt forskningsfältet synliggörs dessutom hur arbete med bild och medier ger möjlighet till omvärldsreflektion (Bae-Dimitriadi, 2015; Danielsson, 2002; Forsler, 2020; Springgay, 2008; Öhman-Gullberg, 2008). Konstens betydelse för unga människors lärande och utveckling belyses av Illeris (2005, 2016) Genom att arbeta relationellt och experimentellt med unga människors möten med konst på museer kan nya relationer skapas mellan unga och konst, och därmed även ett lärande som berör omvärlden i en vidare mening, menar Illeris. Slutligen lyfter Karlsson Häikiö (2007) fram att bildskapande utgör en arena för demokratiskt deltagande och inkludering, i relation till ett samhälle i förändring. Lika viktigt är att i skolan utveckla elevers kreativitet, fantasi och föreställningsförmåga, för att på så sätt vara bättre rustade inför oväntade globala förändringar och svårlösta problem som klimatförändringar och pandemier (Hellman & Lind, 2020; Hetland et al., 2013).

Således befinner sig Läsrörelsens projekt om bildberättande och tolkning av bilder i linje med den forskning som bedrivs inom ett bildpedagogiskt fält i både Sverige och internationellt. Projektet tar utgångspunkt i forskning (se exempelvis Karlsson Häikiö, 2018a och 2018b) som visar att kulturell inkludering för barn och unga kan möjliggöras genom arbete med bildskapande och kulturaktiviteter, liksom reflektion och medvetenhet om en föränderlig, visuell omvärld.

Bild 3 och 4: Albertus Pictor *Döden och schackspelaren*. Foto: Lennart Karlsson, Statens historiska museer, samt Ingmar Bergman *Det sjunde inseglet*. Foto: Luis Huch © Svensk Filmindustri.

Metod

Denna utvärdering sker genom huvudsakligen kvalitativa metoder och analyser, även om vissa kvantitativa aspekter i utvärderingen belyses. Projektet utvärderas främst genom enkäter med öppna frågor som besvarades av konferensdeltagare via mail, men även genom intervjuer med projektledare och en sakkunnig i projektet. Vidare har jag själv deltagit som observatör vid konferensdagar och på skolbio.

Utvärderingens i särklass mest omfattande material är enkätsvar från konferensdeltagarna. Detta material omfattar 116 enkäter med öppna svar på frågeställningar om hur konferensdagen upplevdes, vad som var särskilt bra och vad som kan förbättras, med mera, se bilaga 1. Enkätsvaren behandlas till största del kvalitativt, där några besökares kommentarer lyfts fram som representativa exempel. Under konferensdagen informerades deltagarna om enkäten och att den mailades ut efter konferensdagen. Enkäterna har bearbetats genom att sammanställas per fråga och sedan analyserats genom att hitta återkommande teman. Ett urval av citat från enkäterna presenteras under rubriken *Enkätundersökning*. Urvalet gjordes representativt, det vill säga att det utvalda citatet återspeglar en mängd liknande enkätsvar. Jag har också valt att få med enkätsvar från en variation av konferensorter, så att inte svar från en enda ort ska dominera i utvärderingen. Enkätsvaren från konferensen i Stockholm är till antalet större än någon annan konferens, vilket ibland återspeglas i de återgivna citaten. Jag har valt att redogöra för deltagarens yrke samt konferensorten, eftersom det kan vara intressant att se i relation till deltagarens svar. Många konferensbesökare lyfte fram specifika föreläsare som betydde mycket för dem personligen, men dessa redogörs inte för i utvärderingen. Det var dessutom så att någon föreläsare var väldigt uppskattad av en del i publiken, medan andra inte uppskattade samma föreläsare lika mycket. En utvärdering av enskilda föreläsare i projektet faller dessutom utanför denna rapports ramar, där syftet är att synliggöra projektets styrkor, förtjänster och att ringa in eventuella förbättringsområden.

Enkäter har liksom alla metoder sina för och nackdelar. En fördel med enkäter som mailas till deltagare är att de är effektiva när det gäller tidsåtgång, särskilt i jämförelse med intervjuer som är mer tidskrävande att genomföra. Enkäter möjliggör att inkludera svar från en större mängd deltagare, och bekvämligheten för deltagarna att själva bestämma när de har tid att svara. En nackdel är att svarsfrekvensen ofta är låg, och att svaren tenderar att bli kortfattade. En annan nackdel är att det inte är möjligt att ställa fördjupande följdfrågor (Kemf, 2017). Cirka 20 % av det totala antalet besökare har besvarat enkäten. Sammantaget har enkätsvaren bidragit med en mer kvalitativ bild av konferensdeltagarnas upplevelser och åsikter om konferensdagarna, vilket är av stort värde i denna utvärdering av projektet.

Intervjuer i undersökningen syftar till att fördjupa och bredda frågor i utvärderingen av projektet. De två personer som intervjuas har deltagit på alla, respektive en stor mängd konferensdagar, och har en såväl övergripande som fördjupad kunskap om projektet. Av den anledningen har jag intervjuat Elisabet Reslegård som är idégivare och projektledare, och Tarja Karlsson Häikiö, som är sakkunnig i projektet. Intervjun med Karlsson Häikiö skedde via mail med intervjufrågor som bevarades skriftligt. I bilaga 2 visas intervjuguiden. En fysisk intervju genomfördes med Reslegård den 2 november 2020, som spelades in och transkriberades. Intervjuguiden till denna intervju återfinns som bilaga 3. Bägge intervjuer genomfördes under hösten år 2020. Transkriberingarna har bearbetats och använts för att såväl beskriva och kontextualisera projektet, som för att besvara utvärderingens frågor om hur projektet har genomförts och med vilket innehåll, men också till frågan om hur projektets syfte kan aktualiseras efter projektets slut.

Jag har själv deltagit som observatör på tre konferensdagar; i Sundsvall, Stockholm och Lund. Dessutom deltog jag på ett av tillfällena för skolbio med gymnasieelever, som genomfördes i Malmö. Genom deltagande observationer möjliggjordes för mig som utvärderare att dokumentera såväl innehåll som publikens reaktioner och stämningar under dessa tillfällen. Dokumentationen har skett genom både skriftliga anteckningar och visuellt, genom fotografi. Under konferensdagarna förde jag enligt etnografisk metod kortare fältanteckningar vilka jag senare under dagen renskrev och fyllde ut, så kallade *thick descriptions* (Beach, 2011). Mina observationer och fotografier ligger till grund för den beskrivning som görs av projektet under rubriken *Konferensdagarnas genomförande*.

Bild 5: Bild ur boken *Fågeln i mig flyger vart den vill* av Sara Lundberg.

Konferensdagarnas genomförande

Här presenteras en dokumentation från konferensernas genomförande. Samtliga konferensdagar inleddes av projektledare Elisabet Reslegård, som hade lagt upp konferensprogrammen, och moderator Gunilla Kindstrand. Programmet var välfyllt varje konferens och hade ett likartat upplägg på de olika orterna; efter kaffe och registrering mellan 8.15-9.00 pågick förmiddagsprogrammet 9.00-12.00 med fem programpunkter. Eftermiddagens program pågick mellan 13.00 och 16.30, med en kaffepaus. På eftermiddagen rymdes fyra programpunkter. Samtliga konferensdagar avslutades med mingel och möjlighet att se de olika museernas/konsthallarnas utställningar.

Sundsvall

Projektets inledande konferens ägde rum i Sundsvall, onsdag den 11 september 2019 i Folkets Hus lokaler. En i programmet hemlig talare invigde projektet, Josefine Lindström, projektledare från Postkodstiftelsen, och med ett stort intresse för bilder. Därefter tog Tarja Karlsson Häikiö vid; professor i visuell och materiell kultur. Hennes presentation handlade om visuell kunskap i bild, samt barn och ungas rätt till yttrandefrihet, kulturellt deltagande och eget skapande. Nästa talare var Susanna Ekström som är litteraturpedagog och före detta lärarutbildare på Stockholms universitet. Hennes föredrag behandlade bilderbokens betydelse för barn i alla åldrar och deras förmåga att avläsa och identifiera konstnärliga, visuella uttryck. Helena Dal, verksamhetschef för information och vägledning på Statens medieråd, föreläste om barn och ungas digitala visuella kulturer och propagandabilder på Internet. Hon visade bland annat exempel på hur bilders betydelse snabbt kan växla och förändras i dagens bildflöden. Seriebildens bildspråk och betydelse för att skapa bildberättelser presenterades av illustratören och författaren Johan Unenge. Därefter bjöds på lunch på Folkets Hus övervåning.

Efter lunchpausen fick publiken höra Paul Hansen, flerfaldigt prisbelönt bildjournalist på Dagens Nyheter, som även ställde ut sina fotografier på Sundsvalls museum/Kulturmagasinet. Hansen samtalade med intendent Petter Österlund om konsten att beröra med nyhetsbilder, och personliga berättelser om dilemman han ställts inför som fotograf i krigssituationer runt om i världen. Sundsvalls Kulturskola presenterade sin bildverksamhet och samtalade på scenen med Håkan Sandh, tidigare chef för Sveriges Kulturskoleråd. Efter en kaffepaus höll Pia Bengtsson Melin, filosofie doktor och förste antikvarie på Statens historiska museer, en föreläsning om Albertus Pictor och hans kyrkomålningar från medeltiden. I samma session presenterade Anna Håkansson, redaktör på Filminstitutet, hur Ingmar Bergman

inspirerats av Albertus Pictors motiv med döden som spelar schack, i filmen *Det sjunde inseglet*. Håkanssons föreläsning handlade även om att använda sig av Bergmans filmer i skolundervisning. En paneldebatt avslutade programmet i Folkets Hus lokaler, som modererades av Gunilla Kindstrand. Panelen bestod av dagens talare Tarja Karlsson Häikiö och Susanna Ekström, Lisa Heino, utbildningspolitisk utredare Enheten för Politik och Påverkan på Lärarförbundet och Lena Landström, bild- och slöjdlärare, Forum för kultur och kommunikation på Lärarnas Riksförbund. Samtalet hade rubriken *Vilken roll har bilden i dagens samhälle?* och handlade om varför bildämnet är viktigt i skolan och vilken politik som förs för att lyfta fram bildämnets marginaliserade position i en utbildningskontext.

I slutet av dagen bjöds publiken in till en visning med Paul Hansen av hans fotografier som visades på Kulturmagasinet i Sundsvall. Utställningen hette *Vittnesmål* och innehöll Paul Hansens bilder som nyhetsfotograf. I samband med utställningen hölls ett samtal mellan Hansen och museets intendent Petter Österlund, om bildens möjligheter.

Bild 6: Paul Hansens prisbelönta fotografi av ett begravningsfölje i Gaza.

Umeå

Konferensen i Umeå ägde rum den 9 oktober 2019, i Folkets Hus lokaler. Konferensen inleddes med talaren Anna Widén, prefekt för Estetiska ämnen vid lärarutbildningen på Umeå universitet. Hon talade om vikten av bild ur ett demokrati- och bildningsperspektiv. Rebecka Nordström Graf, inredningsarkitekt

och universitetsadjunkt vid HDK, Göteborgs universitet, föreläste om visuell kunskap i bild. Hon gav flera bilddidaktiska exempel på bildberättande och bildtolkning från olika utbildningskontexter. Därefter tog Susanna Ekström, litteraturpedagog och före detta universitetsadjunkt, vid. Hennes presentation handlade om bilderboken och barn i alla åldrar (se föredrag i Sundsvall). Kalle Boman, filmproducent och före detta professor i filmisk gestaltning vid Göteborgs universitet, talade om film som propaganda, och vikten av att arbeta praktiskt med filmskapande för att förstå hur propagandabilder är redigerade, och därmed hur de kan påverka oss. Före lunchpausen föreläste Anneli Furmark, bildkonstnär och skapare av serieromaner, om konsten att berätta med bilder och teckning som verktyg.

Efter lunchen inledde Lisa Lundström, museiintendent och konstpedagog, Bildmuseet, Konstnärligt Campus Umeå universitet, med att berätta om arbetet med den aktuella utställningen *Animalisk/konst över arter och existenser*. Därefter följde ett inslag med Umeå kulturskola i samtal med Håkan Sandh (se konferensdagen i Sundsvall). Programmet fortsatte efter en kaffepaus med ett föredrag av Pia Bengtsson Melin, filosofie doktor och förste antikvarie på Statens historiska museer, om Albertus Pictor, tillsammans med Anna Håkansson, redaktör på Filminstitutet, som talade om hur Ingmar Bergman inspirerats av Albertus Pictors motiv (se programinslag i Sundsvall).

Konferensprogrammets föreläsningsdel avslutades med ett panelsamtal där moderator Gunilla Kindstrand ställde frågor som diskuterades av föreläsare Anna Widén, Rebecka Nordström Graf, och Susanna Ekström, samt Lisa Heino, utbildningspolitisk utredare Enheten för Politik och Påverkan på Lärarförbundet och Åsa Törnblom, bildlärare på Ersängsskolan, ombud för Lärarnas Riksförbund. Efter konferensen inbjöds publiken till mingel på Bildmuseet där utställningen *Animalisk/konst över arter och existenser* med film, video, teckning, skulptur, installation och ljudkonst höll öppet för konferensdeltagarna.

Karlstad

Den 6 november 2019 rullade bildberättandekonferensen in i Karlstad. Åsa Hallén, landsantikvarie/länsmuseichef för Värmlands museum hälsade välkommen tillsammans med moderator Gunilla Kindstrand och projektledare Elisabet Reslegård. Margareta Wallin Wictorin, docent i konst- och bildvetenskap vid Karlstads universitet inledde. Det handlade om vikten av bild i ett demokratiperspektiv. Därefter talade Tarja Karlsson Häikiö om vikten av att utbilda barn och unga i visuell kunskap i bild för samtliga skolformer, och om visuell kunskap i bild (se föredrag i Sundsvall). Susanna Ekström, som tidigare presenterats,

tog vid och föreläste om bilderbokens betydelse för barn och gav flera bildanalytiska exempel. Nästa inlägg handlade om film som propaganda och hölls av Kalle Boman, som bland annat gav exempel från 1930-talets krigspropaganda (se föredrag i Umeå). Elin Ivre, damdesigner på Whyred, föreläste om sitt uppmärksammade examensarbete på Hemslöjdens skola Sätergläntan, där hon skapade en folkdräkt helt i svart.

Efter en lunchpaus presenterade Elisabet Yanagisawa, tidigare konstantendent på Värmlands museum, utställningar som gjorts på museet samt museets samlingar. Hon förde även ett fördjupande samtal med konstnären Christian-Pontus Andersson om den pågående utställningen på museet, där ett av verken har titeln *The Beasts took control and emptiness spread out. A dose of tender love filled the vacuum*. Lärare från Kulturskolan i Karlstad deltog i ett samtal med Håkan Sandh (se konferensdagen i Sundsvall). Ett avbrott gjordes därefter för en kaffepaus.

Bildskaparen Carl Johan De Geer presenterade sin breda verksamhet som konstnär, designer, fotograf, filmare och scenograf, i ett föredrag som hette *Bortom begreppen bra och dåligt*. Dagens konferensprogram avslutades med ett panelsamtal om bildens roll i dagens samhälle. Samtalet leddes av moderator Gunilla Kindstrand och i panelen deltog föreläsarna Margareta Wallin Wictorin, Tarja Karlsson Häikiö och Susanna Ekström, samt Lisa Heino, utbildningspolitisk utredare på Enheten för Politik och Påverkan på Lärarförbundet. Efter konferensen bjöds publiken in till ett mingel på Värmlands Museum.

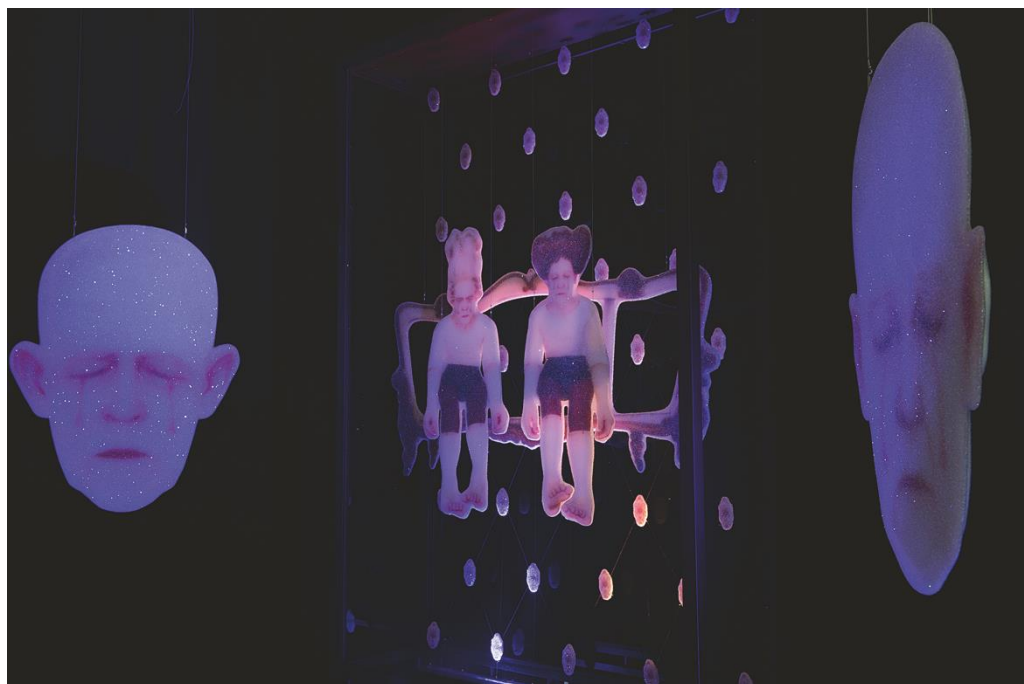

Bild 7: Skulpturer av Christian-Pontus Andersson, utställning på Värmlands Museum 2019. Foto: Lars Sjöqvist.

Norrköping

Konferensen i Norrköping ägde rum på Arbetets museum den 28 november 2019. Publiken välkomnades av museidirektören för Arbetets museum, Niklas Cserhalmi, samt moderator Gunilla Kindstrand och projektledare Elisabet Reslegård. Därefter inledde Lawen Redar, riksdagsledamot (S) och tredje vice ordförande i kulturutskottet, om konsten att läsa bilder, med ett fokus på demokratiska frågor och perspektiv. En föreläsning om visuell kunskap i bild hölls av Rebecka Nordström Graf, där hon gav exempel från sin bildpedagogiska praktik (se konferensdagen i Umeå). Susanna Ekström talade om bilderbokens betydelse för yngre och äldre barn i sin presentation (se föredrag i Sundsvall). Därefter tog Helena Dal vid och föreläste om propaganda och bilders makt (se konferensdagen i Sundsvall). Cay Cornelius är tidigare handläggare på Kulturrådet och utvärderare av IBBY Sveriges (International Board on Books for Young People) projekt för att introducera *Silent Books*. Hon berättade om sitt arbete med att utvärdera projekt med textlösa bilderböcker i arbetet med barn bland annat i mångspråkiga förskolor och elever i gymnasiesärskolan.

Efter en paus för lunch fortsatte konferensen med ett inslag av Niklas Cserhalmi, museidirektör på Arbetets museum och Carin Milde, som är intendent och projektledare på museet. De berättade om den turnerande utställningen *Det resande demokratilabbet* som syftar till att ge elever och unga verktyg att självständigt bedöma källors trovärdighet. Lärare från Norrköping Kulturskola berättade sedan om sin verksamhet, i samtal med Håkan Sandh (se konferensdagen i Sundsvall).

Efter en kaffepaus tog Gabriella Pichler, regissör, manusförfattare, klippare och filmvetare, vid. Hon berättade om sin filmdebut *Äta sova dö* och den senaste filmen *Amatörer*. I samtalet med moderator Gunilla Kindstrand talade hon om att utmana stereotypa bilder av människor. Därefter avslutades programmet med ett panelsamtal som leddes av Gunilla Kindstrand. Deltagare i panelen var denna gång föreläsarna Rebecka Nordström Graf och Susanna Ekström, samt Lisa Heino, utbildningspolitisk utredare Enheten för Politik och Påverkan på Lärarförbundet. Efter konferensen bjöds publiken in till mingel på Arbetets museum.

Bild 8: Stillbild ur filmen *Amatörer*, av Gabriella Pichler. Foto: Cecilia Torquato.

Stockholm

Den 27 januari 2020 var det dags för konferensen i Stockholm, som hölls i Filmhuset på Gärdet. Mårten Castenfors, chef för Liljevalchs konsthall, hälsade välkommen tillsammans med moderator Gunilla Kindstrand och projektledare Elisabet Reslegård. Konferensen inleddes av Gunnar Bjursell, professor emeritus och koordinator för programmet *Kultur och Hjärna* vid Karolinska institutet, och handlade om vikten av bild i ett demokratiperspektiv. Bjursell behandlade i sitt anförande relationen mellan kultur, hjärna och lärande. Därefter tog Tarja Karlsson Häikiö vid, professor i visuell och materiell kultur vid HDK i Göteborg, med en presentation om barn och ungas rätt till visuell kunskap i bild; att skapa, tolka och förstå, liksom kommunicera med bilder. Susanna Ekström föreläste om bilderbokens betydelse för barn i alla åldrar (se föredrag i Sundsvall). Barn och ungas digitala visuella kulturer och propagandabilder på internet var ämnet för nästa inslag, som hölls av Helena Dal (se konferensdag i Sundsvall). Sara Lundberg, illustratör och författare, höll en presentation om arbetet med sin Augustprisade barnbok *Fågeln i mig flyger vart den vill*, där hon tolkar och speglar konstnären Berta Hanssons livsöde.

Efter en lunchpaus berättade Mårten Castenfors om den årliga vårsalongen på Liljevalchs, tillsammans med konstnären och modedesignern Bea Szenfeld, som ingått i juryns arbete med urval av inskickade verk. Därefter medverkade lärare från Stockholms kulturskola i ett samtal med Håkan Sandh (se konferensdagen i Sundsvall). Efter en kaffepaus fick publiken lyssna på Simon Stålenhag, författare

och illustratör, i ett samtal med Per Strömbäck, författare och talesperson för Dataspelsbranschen. I en personlig berättelse visade han sitt bildskapande, som bland annat lett till den prisade konstboken *Ur varselklotet. Illustrerade sägner ur Slingans landskap 1984–1994*. Boken har blivit en amerikansk dystopisk tv-serie, *Tales from the loop*. Även boken *Passagen*, om ett USA i förfall, filmas av Hollywood. Avslutningsvis modererade Gunilla Kindstrand ett panelsamtal där föreläsarna Tarja Karlsson Häikiö och Susanna Ekström ingick, samt Matz Nilsson, förbundsordförande för Sveriges Skolledarförbund, Maria Rönn, 1:e vice förbundsordförande på Lärarförbundet och Svante Tideman, förbundsordförande 1:e vice på Lärarnas Riksförbund. De diskuterade bildens roll i dagens samhälle och bildens marginaliserade position i skolan ur ett politiskt perspektiv. Publiken inbjöds därefter att delta på mingel på Liljevalchs, där Vårsalongen 2020 visades, och erbjöds att resa från Filmhuset med abonnerade bussar.

Bild 9: Detalj av Bea Szenfelds verk *Station 5*. Foto: Mattias Lindbäck.

Lund

Konferensdagen i Lund ägde rum den 9 mars 2020, på Skissernas Museum. Patrick Amsellem, museichef för Skissernas museum hälsade välkommen tillsammans med Gunilla Kindstrand, moderator och Elisabet Reslegård, projektledare. Max Liljefors, professor i konsthistoria och visuella studier vid Lunds universitet, inledde med

att tala om vikten av bild i ett demokratiperspektiv genom att visa och berätta om en historisk förändring där bilder får allt större utrymme, exempelvis på tidningsomslag. Nästa presentation handlade om barns bildvärldar och om visuell läskunnighet. Det var Rebecka Nordström Graf, som föreläste om visuell kunskap i bild med bilddidaktiska exempel (se konferensdagen i Umeå). Susanna Ekström presenterade olika exempel på bilderbokens betydelse för barn i alla åldrar (se föredrag i Sundsvall). Därefter följde Kalle Bomans presentation, som handlade om film som propaganda (se föredrag i Umeå). Före lunchpausen fick publiken lyssna på illustratören Stina Wirséns mångfacetterade arbete sedan 1990-talet och framåt. Hon visade sina illustrationer, bland annat från tiden på Dagens Nyheter, där det gäller att fånga ett ämne eller en person med några få streck.

Efter en paus för lunch berättade museichefen Patrick Amsellem om Skissernas museums historia. Föreläsningen handlade om den offentliga konsten, betydelsen av platsen och konstens demokratiska roll för alla. Därefter fick publiken lyssna till lärare från Lunds kulturskola, där de genom ett samtal med Håkan Sandh presenterade sin verksamhet (se konferensdagen i Sundsvall). Jan Apel, universitetslektor vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Stockholms universitet, föreläste efter en kaffepaus under rubriken *Grottmålningar, språk och komplex teknik, den moderna människans ankomst*, om avbildande och bildkommunikation i ett historiskt perspektiv. Konferensprogrammet avslutades med ett panelsamtal som modererades av Gunilla Kindstrand, där föreläsarna Rebecka Nordström Graf och Susanna Ekström deltog, samt Lisa Heino, utbildningspolitisk utredare Enheten för Politik och Påverkan på Lärarförbundet och Lena Landström, bild- och slöjdlärare, Forum för kultur och kommunikation på Lärarnas Riksförbund. Samtalet handlade om bildens roll i samhället, och hur bildämnet ska nå en högre prioritering i skolan. Efter konferensen inbjöds publiken till mingel på Skissernas Museum.

Bild 10: Porträtt av Joyce Carol Oates, illustration av Stina Wirsen.

Borås

Konferensen i Borås ställdes in en knapp vecka innan den skulle ha ägt rum, på grund av coronapandemin. Av samma anledning ställdes de planerade filmvisningarna av *They Shall not Grow Old* in. När konferensdagen ställdes in hade 72 personer hunnit anmäla sig. Konferensen skulle ha genomförts den 30 mars 2020 på Textile Fashion Center. Programmet skulle ha inletts av Elisabet Reslegård, moderator Gunilla Kindstrand samt Textilmuseets chef Ulrika Kullenberg. Conny Brännberg, regionråd i Västra Götalandsregionen, hade planerats föreläsa om vikten av kunskap med bild. Tarja Karlsson Häikiö, samt Rebecka Nordström Graaf skulle haft ett inslag om Visuell kunskap i bild (se exempelvis konferensen i Sundsvall), följt av en föreläsning om bilderboken för alla åldrar, av Susanna Ektröm (se konferensdagen i Sundsvall). Programmet skulle ha fortsatt med en presentation av Kalle Boman om film som propaganda (se konferensdagen i Umeå), och ett föredrag av Stina Wirsen om hur man bilsätter en idé (se konferensdag i Lund). Efter lunch hade programmet fortsatt med en presentation av utställningen *Gianni Versace Retrospective* och *Body Beautiful*, med pedagogerna på Textilmuseet, Nordens ledande museum inom textil, innovativa textilier, mode, design och konst. Därefter hade lärare från Borås kulturskola samtalat med Håkan Sandh om kulturskolan och bilden. Carl Johan De Geer hade föreläst under rubriken *Bortom begreppen bra och dåligt* (se konferensdagen i Karlstad). Ett panelsamtal hade därefter förts, på liknande sätt som på övriga konferensdagar. Avslutningsvis hade publiken bjudits in på mingel på Textilmuseet.

Bild 11: Bild från Textilmuseets utställning vintern 2019/våren 2020 *Gianni Versace Retrospective*. Foto: © kvd.

Sammanfattning

I rollen som utvärderare i projektet har jag haft förmånen att delta på konferensdagarna i Sundsvall, Stockholm och Lund. Genom deltagande observationer från dessa konferensdagar kan jag konstatera att:

- Konferensdagarna har erbjudit ett omfattande innehåll med synnerligen hög relevans för bildberättande och bildtolkning ur ett analytiskt, pedagogiskt och konstnärligt perspektiv.
- Genom konferensdagarna har syftet att sätta fokus på bilden och lyfta fram det grundläggande för alla att lära sig läsa och tolka bilder, uppnåtts med mycket hög kvalitet och stor spridning.
- Konferensdagarna har gjorts tillgängliga med en stor geografisk bredd; från Umeå i norr, till Lund i söder.

- Vikten av att alla behöver lära sig att läsa bilder har lyfts fram inom en mängd områden; exempelvis demokrati, bildning, nutida visuell kultur, digitala miljöer, film, design, illustration, konst, historia och berättande.
- Genom konferensdagarna har bildens betydelse synliggjorts för alla åldrar och utbildningsstadier.
- Ett brett fokus på bildämnet har synliggjort bildens relevans inte bara för de som arbetar som, eller utbildar sig till bildlärare, utan för alla som arbetar med barn och unga i någon form.
- Projektet har lyft fram och synliggjort den professionella resurs som finns inom fältet bild i Sverige, genom att ta fasta på den regionala tillgången på expertis.
- Konferensdagarna har erbjudit ett rikt och mångfacetterat innehåll genom sina koncentrerade och välfyllda program.

Bild 12: *Bortom begreppen*. Foto: Carl Johan De Geer.

Konferensdagarnas temaföreläsningar

Innehållet i var och en av konferensdagarna har haft en kärna och varierat utifrån detta. Konferensdagar har genomförts i sex regioner, och i projektet har man valt att ta med även regionalt förankrade personer med lämplig yrkesprofession till föreläsningarna. I projektet har totalt 45 personer medverkat under konferensdagarna. Föreläsningarna har varit tematiskt återkommande och vissa fall genomförts av samma person i alla regioner.

De flesta av de föreläsningar som tas upp här är dessa tematiskt återkommande inslag på samtliga konferensdagar. I några fall har de enbart förekommit på någon av konferenserna, men beskrivs utförligt i idéskriften som delades ut till alla deltagare.

Vikten av bild i ett demokratiperspektiv

I dagens snabba bildflöde är det viktigt att både vara medveten om hur man kan använda och tolka bilder. Elisabet Reslegård lyfter i idéskriften och på konferenserna fram exemplet från år 2018 med före detta president Barack Obama som i ett filmklipp förolämpade den nuvarande presidenten Donald Trump. Filmklippet visade sig vara manipulerat och falskt, vilket sätter fingret på hur skrämmande lätt det kan vara att missledas och desinformeras i vår tid. Statens medieråd och Forum för levande historia, som bägge är samarbetspartners i projektet, för fram propaganda- och reklambilders dolda budskap, som kräver en god kunskap om bildanalys och källkritik för att genomskådas. Anföranden om vikten av bild i ett demokratiperspektiv har inlett konferenserna/fortbildningsdagarna och har skiftat och varierat på de olika konferensdagarna. De som talat under denna rubrik är: Anna Widén, prefekt för Estetiska ämnen vid lärarutbildningen, Umeå universitet, Margareta Wallin Wictorin, docent i konst- och bildvetenskap, Karlstads universitet, Lawen Redar, riksdagsledamot (S), Gunnar Bjursell, professor emeritus och koordinator för programmet Kultur och Hjärna vid Karolinska institutet, samt Max Liljefors, professor i konsthistoria och visuella studier vid Lunds universitet.

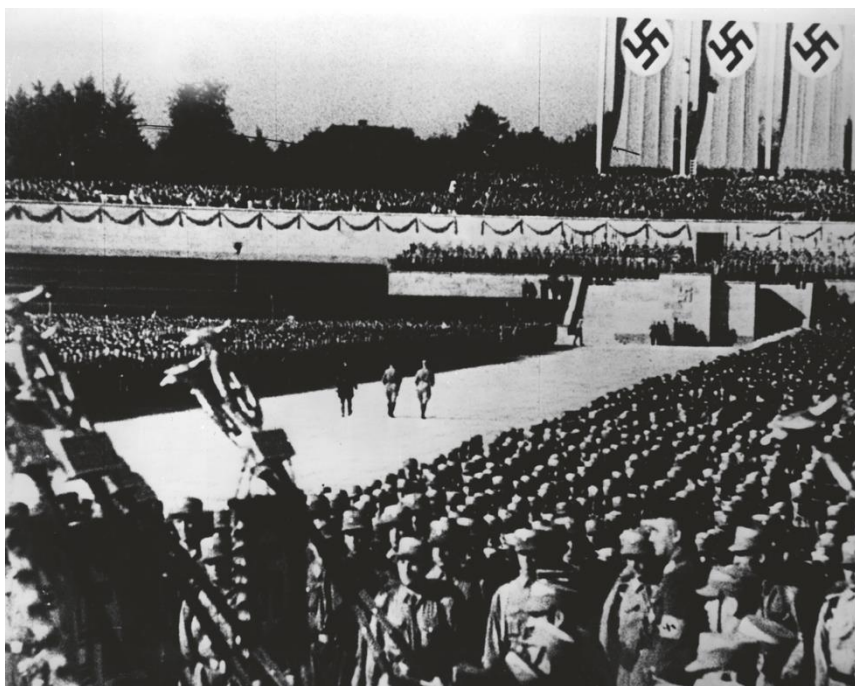

Bild 13: Bild ur *Viljans triumf* av Leni Riefenstahl, Tyskland, 1934. Foto: Everett Collection TT.

Visuell kunskap i bild

Enligt Tarja Karlsson Häikiö, professor i visuell och materiell kultur, sker lärande med visuell kultur när barn och unga kan möta visuella företeelser och frågeställningar som är komplexa och mångtydiga. Med visuell kultur menas exempelvis design, arkitektur, populärkultur och konst. Barn i förskolan och elever i grundskolan och på gymnasiet kan på så sätt fördjupa sitt seende i relation till sig själva och omvärlden, både som individer och i en större samhällelig kontext. Genom bildsamtal kan de lära sig att samtala om sina tankar, erfarenheter och känslor i relation till möten med visuella utsagor. Bildsamtal ger möjlighet till meningsskapande i vår tids visuella kultur, men också i ett av utbildningsväsendets huvuduppdrag; att arbeta med demokratisk delaktighet och inkludering, där alla tillåts att uttrycka sin åsikt och att lyssna på och förstå andras åsikter och perspektiv.

Karlsson Häikiö hänvisar till aktuell forskning när hon säger att samhället präglas alltmer av en visuell kontext genom ett ökat informations- och medieflöde.¹ Bilder runt omkring oss bär på information och kommunicerar olika budskap. *Visuell litteracitet*, eller visuell läskunnighet innebär förmågan att avläsa och tolka information

---

1 Lindström, Lars (2009). (Red.). *Nordic visual arts education in transition: a research review*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad 2020-07-20:
http://www.vr.se/download/18.44482f6612355bb5ee780003094/1252061531869/nordic_visual_arts_2009.pdf

och betydelser i bild och text.² Kultur och kontext är avgörande för hur vi läser bilder, och hur vi skapar mening av den visuella kulturen runt omkring oss. Idag är visuell litteracitet och medielitteracitet grundkompetenser enligt UNESCO, det är kunskaper som barn, unga och vuxna ska lära sig genom studier i allmänna kunskapsområden.³ Karlsson Häikiö betonar bild som kunskapsbärare och kunskapskälla med stor potential som pedagogiskt verktyg i skolan, inte bara i bildämnet.

Ett problem för bildämnet är enligt Karlsson Häikiö, att de estetiska inslagen i lärarutbildningen har minskat, liksom antalet timmar för estetiska ämnen i grundskolan. Estetisk verksamhet togs bort som kärnämne ur gymnasiets läroplan år 2011. Samtidigt betonas vikten av praktiska och estetiska ämnen, bland annat i Kulturutredningen år 2009 och för utbildningen av lärare.⁴ Vidare finns en politisk osäkerhet kring erkännandet av kulturens betydelse i utbildning. De estetiska uttrycksformerna betraktas ofta som ett stöd för barn och ungas sociala och kognitiva utveckling genom att skapa en positiv atmosfär som motiverar till lärande och utveckling. Detta, menar Karlsson Häikiö, är en förenklad syn som leder till att bildämnet ses som något enkelt som sker utan ansträngning utan ett syfte i sig. Avslutningsvis betonar Karlsson Häikiö sin egen och andras forskning, som visar att bilder och konst kan tillföra vidgade perspektiv i barn och ungas tänkande, genom arbetssätt där estetiska uttrycksformer används både som verktyg för lärande, men också för reflektion, och där konst blir en kulturbärare.⁵

---

2 Kirchner, Constanze, Gotta-Leger, Tanya & Nockmann, Marlene (2016). Curricula for Visual Literacy compared in Europe. Results of the qualitative empirical evaluation of an expert consultation In: E. Wagner & D. Schönau (Eds.). 2016). *Common European Framework of Reference for Visual Literacy – Prototype*. New York: Waxmann.

3 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO. (2011). *Medie- och informationskunnighet i skola och lärarutbildning*. Hämtad 2020-11-29:

http://u4614432.fsddata.se/wp-content/uploads/2013/08/Medie_informationskunnighet.pdf

4 SOU2009:16. *Betänkande av Kulturutredningen Grundanalys*. Kulturdepartementet: Stockholm.; SOU2009/10:89. *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*. Proposition. Utbildningsdepartementet: Stockholm.

5 Karlsson Häikiö, Tarja (2018). Att utveckla visuell kunskap - en rättighet för barn och unga. *Opsis Barnkultur*, Nr. 3/2018, s. 26–30.; Karlsson Häikiö, Tarja (2018). Cultural participation for, with and by children: Enhancing children – s agency and learning through art education and visual knowledge building. *Information; Nordic Journal of Art and Research*, Vol. 7, Nr. 1/2018.

Bild 14: Bild från arbetet med *Bedömningsstöd i bild* på uppdrag av Skolverket i grundskolans årskurs 4–6. Foto: Tarja Karlsson Häikiö.

Bilderboken med små-åringar och uppåt

Susanna Ekström, litteraturpedagog och före detta universitetsadjunkt, intresserar sig särskilt för ”små-åringars” möte med bilderboken. Hon påminner oss om hur små barn kan intressera sig för visuella mönster, till exempel på en filt eller en tapet, och följa mönstret med fingret. Små-åringar har intresse för färg och form, men det är inte meningsfullt att generalisera vilka bilder yngre barn tycker om. Många olika faktorer kan spela in, exempelvis att känna igen sig, upprepningen, vanan och om lässtunden är positivt laddad eller ej. Ekström citerar Ingegerd Råman som har sagt ”Varje människa har sina proportioner, sitt färgseende”, och att detta seende utvecklas genom erfarenheter och drabbande visuella möten, menar Ekström. Vuxna kan ibland oroa sig över att barn inte ska ”förstå” bilder i en bilderbok, men begriplighet är inte alltid den viktigaste aspekten av bilder. Istället erbjuder komplexa, mångbottnade bilderböcker ett utrymme för olika sätt att tolka och ta till sig bilderna, och som kan skifta över tid. Idag finns bilderböcker som vänder sig till både vuxna och unga, till exempel Shaun Tans *Ankomsten*. Ekström refererar till Howard Gardner, en amerikansk psykolog, som menar att barn genom litteratur utvecklar sin lyssnar- och betraktarkompetens. Till sist ger Ekström exempel på varför det är viktigt att ge barn tid till möten med bilder. Vid ett tillfälle försvinner några pojkar iväg från närläsningen av en bilderbok i förskolan – under projektet *BERÄTTA, LEKA, LÄSA*. De var inte ointresserade av boken, utan inspirerade, och ville prova

att själva göra det som huvudpersonen i boken gjorde. Ytterligare ett exempel är en tvååring som börjar knacka på en bok, därför att han känner igen det karaktäristiska bildspråket på bokens omslag från en annan bok, nämligen *Knacka på* av Anna-Clara Tidholm. Redan små barn kan alltså avläsa och urskilja en konstnärs visuella uttryck. Det är angeläget att barn ges möjlighet till sinnliga upplevelser för att utveckla sin fantasi. Bilderboken fungerar ofta som utgångspunkt för visuella fantasier och barns lek tillsammans.

Bild 15: Ur boken *Kanel och kanin – dikter om kroppen* av Ulf Stark och Charlotte Ramel.

Silent Books

Cay Corneliuson är utvärderare av föreningen IBBY:s (The International Board on Books for Young People) projekt *Silent Books* i Sverige, och menar att bilderböcker framförallt används med förskolebarn i Sverige, eller vuxna med språksvårigheter. Men bilderböcker kan också ha konstnärliga kvaliteter, som exempelvis Karin Cyréns bok *Maraton*, eller Shaun Tans *Ankomsten*. De är exempel på böcker vars berättelser bärs av bilder, helt utan text. I projektet *Silent Books* används konstnärligt utformade bilderböcker för att vidga användningsområdet till att också omfatta associativa och känslomässiga aspekter. Mångtydiga bilder kan skapa mer intresse och stimulera fantasin, samtidigt som de kan vara svårare att tolka. Visuellt material skulle kunna användas i högre grad, menar Corneliuson, och med den pågående globala immigrationen kan bilderböcker användas för att inkludera människors egna erfarenheter, aktivera fantasin och ge möjlighet till outsinliga möjligheter till reflektion och upplevelser.

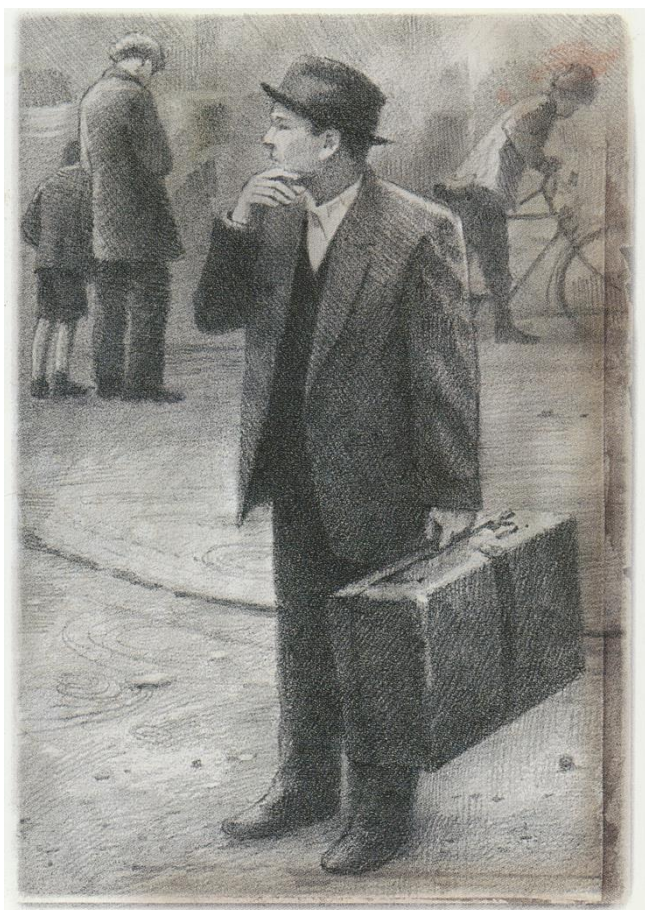

Bild 16: Bild ur boken *Ankomsten* av Shaun Tan.

Propaganda och bilders makt

Helena Dal, verksamhetschef för information och vägledning på Statens medieråd, och Kalle Boman, filmproducent och före detta professor i filmisk gestaltning vid Göteborgs universitet, intresserar sig bägge för propaganda och bilders makt att påverka. Ett klassiskt exempel på propaganda i rörlig bild är Leni Riefenstahls film *Viljans triumf*, en nazistisk propagandafilm som skildrar partidagar i Nürnberg år 1934, i syfte att ena folket kring nazismens ideologi. Boman menar att barn och unga behöver lära sig ett förhållningssätt till propaganda i film och fotografi, genom att själva göra film i praktiken. På så sätt kan barn och unga förstå och genomskåda propagandan. Bilder manipuleras på ett sätt som inte går att uppfatta med blotta ögat idag. Ett exempel som Boman ger är valaffischerna från 2018 där partiledare retuscheras med skönhetsindustrins uteseendeideal, så att rynkor slätas ut och därmed suddar ut en människas erfarenhet.

Helena Dal är inne på samma linje som Boman när det gäller bilders påverkan och makt. Hon betonar att vi lever i en tid där bildspråk och förmågan att tolka bilder får en allt större betydelse. På uppdrag av regeringen driver Statens medieråd kampanjen *No hate speech movement*, vars syfte är att förstärka barn och ungas kritiska

tänkande och granskande av de medier de konsumerar. Kampanjen fokuserar på bilders makt och påverkan och kan användas i skolan. Ett exempel är hur terrorgruppen IS (Islamska Staten) rekryterar nya medlemmar genom extremistisk propaganda i förförisk form. För att öka barn och ungas medvetenhet behöver de bli bättre på att förstå hur bilder och filmer kan användas för att påverka åsikter i en viss riktning, menar Dal. Det handlar både om könsstereotypa normer i bild och rasistiska, antidemokratiska budskap som sprids på internet. Den tecknade figuren *Pepe the frog*, som är skapad av tecknaren Matt Furie, kapades som en symbol för den amerikanska extremhögern, vilket är ett exempel på hur bilders betydelse kan laddas, förändras och förflyttas.

Bild 17: Ur Statens medieråds pedagogiska material *Propaganda och bilders makt*.

Kraften i serier

Serier ses av vissa som skräpkultur, och av andra som en konstform. Samtidigt som serieliknande bilder har funnits länge, som till exempel Bayeuxtapeten från cirka år 1077, har serier orsakat moralisk panik och censurerats. Kanske är det seriens självklara form som gjort att tecknade serier har betraktats med misstänksamhet, menar Johan Unenge, illustratör och författare. Det är just enkelheten som han använder som pedagogiskt verktyg i sitt möte med elever i workshops i skolan. En fördel med serier är att det går att kombinera text och bild på så många olika sätt; det

finns serier som består av väldigt mycket text, och de som utnyttjar ren bildkommunikation. Det som är svårt att uttrycka i text kan uttryckas i bild, och vice versa, det gör att alla kan delta och prestera lika bra slutresultat, enligt Unenge. Det unika för tecknade serier är att det går att förmedla berättelser och uttrycka känslor lika bra med ord som med symboler och bilder. Både text-och bildintresserade har samma möjligheter. Idag är dataspel, film och tevetittande populärt, då är det svårt att konkurrera om uppmärksamheten; inte alla unga är vana vid att läsa serier, avslutar Unenge.

Bild 18: Johan Unenge, teckning.

Grottmålningar, språk och komplex teknik

Avbildande bilder i form av grottmålningar uppstod för 40 000–15 000 år sedan i Europa. Det är djurbilder och handavtryck som dominerar, och målningarna skiljer sig från senare typer av förhistorisk konst eftersom de har en naturalistisk stil och sällan är arrangerade i scener, enligt Jan Apel, professor vid institutionen för arkeologi och antikens historia vid Stockholms universitet. Homo sapiens har funnits i 300 000 år och man kan fråga sig varför avbildande konst inte förekommer tidigare. Ett 50-tal gravar av människor i Europa har upptäckts från perioden 40 000 till 20 000 f.Kr. Många av dem hade rikt detaljerade kläder och gravgåvor, ofta dekorerade med rödockra. Enligt Apel kan avbildande konst alltså sättas i samband med ritualen att gravlägga människor, som inte förekommit tidigare. Vissa forskare menar att de konstnärliga uttrycken har att göra med ett kognitivt språng som också innebar en mer utvecklad språkanvändning. Andra forskare pekar på demografiska

orsaker; människorna fick en större befolkningstäthet eftersom de kunde jaga och samla mat mer effektivt, och på så sätt skedde en kulturell förändring. Grottmålningarna har en hög konstnärlig kvalitet, och länge tvivlade forskare på att bilderna kunde vara flera tusen år gamla. I början av 1900-talet erkändes grottmålningarnas verkliga ålder. Troligtvis utfördes målningarna av rituella specialister, och traderades förmodligen genom någon sorts lärlingssystem, eftersom de förekommit under 25 000 år. När man besöker grottorna idag förstår man att målningarna inte gjordes för att ses av samtida människor; målningarna är belägna i trånga och mörka utrymmen. Enligt Apel kan det ha varit själva handlingen att måla som var det väsentliga, eller möjligtvis tanken att kommunicera med andra världar.

Kopplingar kan göras mellan medeltida kyrkomålningar och en av världens allra mest kända filmer. Det menar Pia Bengtsson Melin, förste antikvarie för medeltida och kyrklig konst på Statens historiska museer, och Anna Håkansson, teaterkritiker i Dagens Nyheter och redaktör på Filminstitutet. Regissören Ingmar Bergman inspirerades av Albertus Pictors motiv *Döden och schackspelaren* från 1400-talet när han skapade den berömda scenen i filmen *Det sjunde inseglet*. Scenen kan ses som en iscensättning i rörlig bild av Pictors målning. Enligt Håkansson influerades Bergman av äldre konst och hämtade sitt bildspråk från bland andra Albertus Pictor. Det syns till exempel i skildringar med marknadsscener med teatersällskap som återfinns i renässansmaleriet, gycklare och akrobater i filmen. Kyrkorna i Norden var under Albertus Pictors tid den kristna världens yttre gränsland. Bengtsson Melins forskning visar att Pictor kom från Hessen i Tyskland, och att han kom till Sverige som lärling. Många kyrkomålningar kalkades över när den luthersk ortodoxa läran spreds under 1600-talet, men vissa ställen lämnades, som till exempel Täby kyrkas tak, där just *Döden och schackspelaren* återfinns. I Bergmans film från 1957 ser vi den berömda scenen med Max von Sydow, som riddare, spela schack med Döden i en karg och klippig miljö med sitt liv som insats. Håkansson, som är anställd på Ingmar Bergmanstiftelsen, menar att Bergmans filmer tyvärr ofta ses som föråldrade och svåra för en yngre publik att ta till sig. Hon anser att det är fel, och ger som exempel Bergmans film *Sommaren med Monica*, som handlar om såväl klasskillnader och sexualitet, som skillnader mellan stad och landsbygd. Ett fruktbart fokus är att se hur filmer reproducerar bilder, som sedan reproduceras i sig. Bergmans scen med Döden och riddaren som spelar schack, som tydligt inspirerats av Pictors målning, har dykt upp i reklamfilmer, och parodieras av såväl regissören Woody Allen som skaparna av humorserien *Monty Pythons flygande cirkus*.

Enligt Bengtsson Melin, går det att se samband mellan Pictor och Bergman bildmässigt genom att figurerna framträder i förgrunden, medan bakgrunden är

relativt tom, samt innehållsmässigt genom att bägge intresserar sig för religiösa föreställningar och existentiella frågor.

Bild 19: Grottmålning av bisonoxe från norra Spanien, cirka 30 000 år gammal. Foto: Wikipedia.

Datorspel och visuellt historieberättande

Per Strömbäck är talesperson för Dataspelsbranschen och före detta spelutvecklare. Han menar att den klassiska kommunikationsmodellen Avsändare – Budskap – Mottagare inte längre gäller när det kommer till datorspel. Till att börja med är svenska datorspel en succé; minst var tionde person i världen har spelat något svenskt spel, som exempelvis *Candy Crush Saga*, *Minecraft* eller *Just Cause*. Datorspelen har gemensamt att de finns på spelarens villkor; spelaren inte bara omtolkar spelet, utan omskapar det. Ett av världens mest populära e-sportspel kom 1999 och heter *Counter Strike*. Två lag tävlar om att frita gisslan eller desarmera en bomb. Spelet har sedan dess inte bara omtolkats utan också omskapats av spelarna. Ett annat exempel är så kallade *speedruns*, där spelaren ska klara ett spel på så kort tid som möjligt, och hitta genvägar och utnyttja buggar i till exempel *Super Mario Bros*. När det spelet skapades var inte syftet att användas som *speedruns* alls, utan att samla poäng. *Minecraft* är ett spel som möjliggör kreativt skapande och utökad interaktion; det är ett spel som utgör en miljö, där spelaren kan göra lite vad som helst med de klossar som är spelets byggstenar. Strömbäck vill omforma kommunikationsteorin så att spelskaparna

fortfarande är avsändare, men mottagarna ändrar budskapet; den nya modellen blir då: Avsändare – Mottagare – Budskap.

Simon Stålenhag är författare, konstnär, illustratör, musiker och manusförfattare; men framförallt beskriver han sig som en bildberättare som arbetar med digitala tekniker. I ett samtal med Per Strömbäck berättar han om sitt bildskapande där bilderna löst hänger samman som en berättelse. Redan som barn intresserade sig Stålenhag för att illustrera fåglar i naturalistisk stil. Han inspirerades av Lars Jonssons fågelmåleri och Gunnar Brusewitzs akvarellmåleri. I tolvårsåldern upptäckte han datorer och slutade måla. Stålenhag skapade musik digitalt och började så småningom skapa bilder i sin dator. Han utbildade sig i speldesign på Futuregames Academy, där han mötte Per Strömbäck första gången. Det var nytt att arbeta problembaserat, målinriktat och *hands on*, säger Stålenhag, från att tidigare ha arbetat mer känslomässigt med bilder. Han menar att det var uppfriskande och kul att arbeta mer rationellt mot ett mål, och arbetade efter utbildningen med att skapa grafik och musik för datorspel i några år. I samtalet lyfter Strömbäck fram att det typiska för Stålenhags bilder är djupet, perspektivet och färgerna, men också vardagliga artefakter, som exempelvis en busshållplats; något som Strömbäck menar signalerar en närvaro av folkhemmet och den trygga staten. Stålenhag förklarar att han helt enkelt tyckte om vissa platser och samlade på motiv som han kände något för. På så sätt fanns inte avsikten att uttrycka något om samhället, utan bilderna var mer personliga. Det handlade om platser och miljöer från barndomen som Stålenhag saknade, och idag kan han se hur bilderna uttrycker ett vemod, som en förlorad tidigare trygghet, från en tid som var enklare och tryggare. Bilderna slog igenom viralt via sociala medier, och blev senare till böcker med en magisk dimension. Bilderna kan beskrivas som retrofuturistiska landskap eller målningar i science fiction-stil, där svenska landskapsvyer med välbekanta inslag blandas med hotfullt stora, anonyma byggnader, robotar och flygande farkoster. I samtalet berättar Stålenhag att det är en ”trygg” science fiction; barnen på bilderna går hem och dricker varm choklad, men samtidigt finns där ett underliggande hot i närmiljön. Det handlar om den skrämmande känslan att som ung upptäcka att de vuxna egentligen inte har koll, berättar Stålenhag. I intervjun förklarar han hur bildskapandet går till och att han inte skapar bilder ur fantasin, utan använder referensbilder och objekt som han tecknar och målar av. Han använder det digitala programmet Photoshop för att skapa sina bilder, men målar allt med ett penselverktyg och använder en digital penna och ritplatta i sin bildframställning. Stålenhags bilder har givits ut i konstböckerna *Ur varselklotet* (2014), *Flodskörden* (2016), *Passagen* (2017) och *Urtidsbilder* (2019). Böckerna har blivit till en amerikansk tv-serie, *Tales from the loop*. Stålenhag bjöds in till inspelningsplatsen i Hollywood, och beskriver det som ett privilegium att få se hur

inspelningen av tv-serien går till, som exempelvis det omfattande arbetet med tillverkning av kostymer. Men den verkliga drömmen slog in när jag kunde gå ner i arbetstid och få mer tid till att arbeta med mitt eget bildberättande, avslutar Stålenhag.

Bild 20: E-sport, tävling i dataspel. Foto: © Helena Kristiansson.

Kulturskolan och bilden

Kulturskolan är en av projektets samarbetspartners. I anslutning till konferensdagarna har de lokala kulturskolorna gjort specialsatsningar. Under projektet har kulturskolan arbetat med inriktningar av de utställningar som visas på museer eller konsthallar i regionerna. Håkan Sandh är före detta chef för Kulturskolerådet. Enligt honom förstod nästan alla svenska kommuner att det är bra att alla barn får en chans att lära sig spela ett instrument, redan på 1950-talet. Senare, på 1990-talet, bildades allt fler kulturskolor där det även gick att lära sig praktiskt arbete med bild. Kommunerna som erbjuder kulturskola ökar, men fortfarande är det bara hälften av skolorna som erbjuder bild. Ungefär fem procent av kulturskolornas elever går en bildkurs, vilket motsvarar cirka 11 000 elever i hela landet. För barnens skull borde alla kommuner erbjuda kurser i alla konstformer, menar Sandh. Genom kulturskolan har Sverige fått fram en global musikexport, och kanske skulle motsvarande fenomen kunna uppstå inom film, design eller bildkonst. Men framförallt handlar det om barns möjligheter att få utveckla sina intressen eller sin passion på fritiden. Lite stöd går att få i skolan, men för att bli riktigt bra behöver

man träna mycket mer, och få ännu mer hjälp av en lärare för att utvecklas. Många unga står i kö till kulturskolan, och Sandh menar att alla borde få möjligheten att gå på kulturskola, och särskilt att kurser i bild behöver erbjudas. Det behövs också fler lärare som kan arbeta med bild med barn från förskoleåldern. Idag finns bildlärarutbildningar för gymnasiet och tvåämneslärare på grundskolan, men det saknas en lämplig utbildning för att arbeta med kulturskola. Enligt Kulturrådet känner 63 % av landets kulturskolor ett behov av att anställa bildlärare. Sandh beskriver utvecklingen i Norge; där startade kulturskolor i slutet av 1990-talet, samtidigt som regeringen satsade på ett särskilt utvecklingsprojekt för bildkonst specifikt. Ett sådant projekt skulle behövas i Sverige, avslutar Sandh.

Resultatet av kulturskolans del i projektet skulle ha visats på en Ungdomssalong under Stockholms kulturfestival. På grund av coronapandemin fick festivalen och ungdomssalongen ställas in, men har ersatts av en digital version, som finns tillgänglig på Läsrörelsens hemsida.

Bild 21: © Athina Årre, elev Kulturskolan.

Film och samtal: *They Shall not Grow Old*

Tillsammans med Folkets Hus & Parker och filmpedagog Anna Söderberg, Zita Folkets Bio, har filmen *They Shall not Grow Old*, av den Oscarsbelönade regissören Peter Jackson, visats för gymnasieelever med ett påföljande samtal om filmen.

Dessutom har en kvällsvisning genomförts samma dag, som varit öppen för allmänheten. Detta har skett någon vecka efter konferensdagarna i landets regioner. Filmen är ihopklippt av journalfilmer som har färg- och ljudlagts. Berättarrösterna är från krigsveteraner som återberättar sina upplevelser och erfarenheter från första världskriget, inspelade på 1960-talet. Genom digital teknik har filmerna kunnat restaureras; smuts och repor är borttagna, och tempot har saktats ner på stumfilmerna så att människorna rör sig i normal takt. Genom läppläsning har man lyckats lägga in replikerna med ljud, samt miljöljud från fordon, hundar och så vidare. Sammantaget får filmen oss att knyta an till och identifiera oss med personerna och händelserna i filmen. Filmsamtalet med gymnasisterna har handlat om bildspråk och kritiskt tänkande, och förmågan att granska vår samtida bildvärld och uppmärksamma manipulationer och propaganda.

Filmvisningar med samtal har genomförts på följande orter: Sundsvall/Söråkers Folkets Hus, Umeå/Ersboda Folkets Hus, Karlstad/Skoghall Folkets Hus, Norrköping/Finnspång Folkets Hus, Stockholm/Biografen Reflexen och Lund/Biografen Spegeln i Malmö. Den sista visningen, som skulle ske i Borås/Ulricehamns Folkets Hus, ställdes in på grund av situationen med coronapandemin.

Bild 22: Stillbild ur filmen *They Shall not Grow Old* av regissören Peter Jackson.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis har de tematiskt återkommande konferensföreläsningarna erbjudit en hög professionell nivå genom de anlitade föreläsarna, inom ett brett spektrum i ett bildvetenskapligt och bildpedagogiskt fält. Totalt var det i projektet 45 olika medverkande i konferenserna.

Även Kulturskolan och Filmsamtal räknas in här. Projektets aktiviteter har lyft fram följande områden:

- Bildens vikt ur ett demokratiperspektiv; att kunna tolka bilder som är manipulerade, och var syfte är att påverka oss.
- Bildsamtal som meningsskapande praktik och metod.
- Visuell läskunnighet; att kunna läsa och tolka information och betydelser i text och bild.
- Bild som pedagogiskt verktyg i skolan, för alla lärare.
- Bilderbokens betydelse för yngre barn; möjligheten till sinnliga upplevelser och bilder som utgångspunkt för visuell fantasi och lek.
- Möjligheten att inkludera människors egna erfarenheter, upplevelser och reflektion genom *Silent Books*, det vill säga konstnärligt utformade bilderböcker utan text.
- Bilders makt att påverka; hur bilders betydelse kan laddas, förändras och förflyttas i vår digitala värld.
- Vikten av att arbeta praktiskt med bild för att lära sig hur bildspråk kan användas i syfte att propagera eller påverka oss.
- Serier som pedagogiskt verktyg för att berätta med både text och bild.
- Bilders historia; hur grottmålningar skapades, och hur bilder har använts som inspiration för att skapa nya bilder i ett historiskt perspektiv.
- Datorspel; hur kommunikationen förändras till att användare både har möjlighet att omtolka och omskapa avsändarens budskap.

Efter denna dokumentation och genomgång av konferensdagarna och andra aktiviteter inom projektet kommer jag att förflytta perspektivet till besökarna på konferensdagarna. Hur uppfattades projektets fortbildningsdagar av de som deltog?

Bild 23: © Maya Jansson, elev Kulturskolan.

Enkätundersökning

Här presenteras enkätsvaren från samtliga besökare på samtliga konferenser. Totalt har 713 personer deltagit på projektets konferensdagar, och det totala antalet enkäter är 116 stycken, som fördelas på följande sätt över regionerna:

	deltagare	enkätsvar
Karlstad	79	11
Lund	121	30
Norrköping	77	5
Stockholm	260	44
Sundsvall	85	12
Umeå	92	14

Till detta tillkommer de personer som medverkade i programmet, inklusive lärare och elever från Kulturskolan. Det är tydligt att långt ifrån alla deltagare har mailat in sina enkätsvar. Närmare bestämt har cirka 16 % av alla deltagare besvarat enkäten. Samtidigt förekom under konferensdagarna många spontana positiva kommentarer i verbal form om projektet och konferensen.

Redovisningen av enkätsvar inleds med att ge exempel på konferensdeltagarnas yrkesbakgrund och deras intressen av konferensdagen. Därefter presenteras konferensdeltagarnas upplevelser av dagen som helhet, vilket följs av särskilt positiva aspekter som deltagarna lyfter fram, samt därefter deltagarnas förslag på förbättringar. Konferensdeltagarnas respons på projektets idéskrift framförs, och deras förslag på hur projektets målsättning kan lyftas till en samhällsnivå. Avslutningsvis summeras konferensdeltagarnas enkätsvar.

Konferensdeltagarna och deras intresse

Enkätsvaren visar att publiken som helhet, från samtliga konferenser, främst bestod av lärare som undervisar i någon skolform i utbildningssystemet, och särskilt inom bildämnet på förskolan, grundskolan eller gymnasiet. Drygt hälften av deltagarna (57 %) arbetar som bildlärare i någon utbildningsform, knappt en femtedel (18 %) är lärare i andra ämnen, eller grundskollärare. Universitets- och högskolelärare utgör cirka 14 % av besökarna. Andra yrkeskategorier som förekommer är bibliotekarie (11 %), samt mer sällan förekommande yrkeskategorier som bildkonstnär,

konst/museipedagog, formgivare, logoped, bildredaktör, radiolog, chef inom utbildning (huvudman), lärarstudent, bokförläggare, doktorand och pensionär. Projektet har med andra ord lockat ett brett spektrum av yrkesgrupper, även om lärare i olika skolformer och ämnen var en dominerande del av publiken. Flest besökare deltog på konferensen i Stockholm.

I enkäten besvarar deltagarna frågan om varför de var intresserade av projektet. Urvalet av enkätsvar är representativt, det vill säga att citaten har valts ut för att i flera avseenden representera en större grupp av svar. Jag har även valt att ta med en bredd av svar från olika regionala konferensorter. Det rör sig huvudsakligen om tre intresseområden som anges som svar på varför man är intresserad av konferensen; intresse som en form av *kompetensutveckling*, som en *demokratifråga i ett samhällsperspektiv*, eller slutligen som ett *personligt intresse*. Dessa intresseområden uttrycktes både i renodlad form och i olika kombinationer; ett personligt intresse kan exempelvis sammanfalla med intresset av kompetensutveckling i yrkesrollen. Först exemplifieras här konferensdeltagarnas intresse av konferensen som en kompetensutveckling genom följande citat:

Då bildberättande är en stor del av ämnet bild så vill jag fylla på min kunskapsbank (bildlärare, Stockholm).

Det är en viktig del av bildämnet och då jag är särskilt intresserad av ämnesövergripande arbete, passar det att få lite boost på området (bildlärare på högstadiet, Umeå).

Som kompetensutveckling i mitt ämne, men också för att det är ett viktigt och intressant ämne (bild- och slöjdlärare på högstadiet, Sundsvall).

I kursen Bild och Form ingår momentet bildanalys och jag ville ha lite verktyg för att genomföra detta (bild- och medielärare på gymnasiet, Stockholm).

Jag ser det som en fortbildning för det som jag specifikt jobbar med (bildlärare i gymnasiesärskolan, Norrköping).

Dessa enkätsvar handlar alltså om ett intresse för konferensen som en fortbildning inom ämnet bild, där de som svarade arbetar som bildlärare i någon form. Flera av dessa besökare pekar på bristen på fortbildning som är specifik för bildlärare, och inte en generell kompetensutveckling för samtliga estetiska ämnen. Även andra lärarkategorier uttrycker sitt intresse för projektet som en kompetensutveckling:

... ett bra sätt att jobba med SO ämnen, för att visualisera och konkretisera (samhällskunskap och historielärare på gymnasiet, Karlstad).

Intressant sätt för mig som svensklärare att förstärka en text, och viktigt att eleverna förstår vilken betydelse bilder har (svensklärare, Lund).

Både ämnet bild och ämnet svenska som andraspråk handlar om att kommunicera, och det är intressant att arbeta med bilder också vid språkinläring (lärare i svenska som andra språk, vuxenutbildningen, Umeå).

Enkäterna visar således att det finns lärare i andra ämnen som vill bredda sin kompetens och använda bild i sin undervisning som ett kommunikationsämne, som ett stöd vid språkinläring, eller för att visualisera och konkretisera det som är abstrakt. Några yrkesgrupper, utöver lärare, uttrycker sitt intresse på följande sätt:

Det är lika viktigt att kunna läsa bilder som text i dagens samhälle. Vi på biblioteken arbetar mycket med våra kunskaper i de olika estetiska språken. Det hänger ihop med barnkonventionens paragraf över rätten att uttrycka sig (bibliotekarie, Stockholm).

Eftersom bildberättande är en stor del av språkutveckling (språk- läs- och skrivutvecklare på huvudmannanivå, Sundsvall).

Eftersom jag arbetar med konst/fotografi och andra bilder var det ett intressant upplägg och en bra påminnelse om konsten att läsa bilder (curator konstpedagogik, Stockholm).

Ett angeläget ämne som vi behöver uppmärksamma och få kunskap om (utställningsproducent och museipedagog, Lund).

Har som bokformgivare i årtal propagerat för bildlärande och hur det ökade bildflödet kräver en ny kompetens, men ofta möts av ointresse från litterära kollegor (formgivare och författare, Stockholm).

Excerpten visar att delar av publiken, som inte är verksamma som lärare utan inom andra områden, främst kultursektorn, har intresse för konferensens innehåll. Det handlar främst om att vara uppdaterad i en föränderlig tid, där bildflödet således ökar behovet av att kunna använda, läsa och tolka bilder. Ett närliggande område uttrycks av publiken där intresserat för konferensen betonas som en *demokratifråga* kopplad till det nutida samhället:

Jag tycker det är ett extremt viktigt projekt. Visuell läskunnighet och bildberättande rör oss alla och behöver få större genomslag i utbildningssammanhang (bildlärare och lärarfortbildare, Stockholm).

Det ligger verkligen i tiden med dessa flöden av information-reklam och inte minst de sociala medier vi har idag (bildlärare på högstadiet, Sundsvall).

Tycker det är viktigt att dagens barn som möter så mycket bilder i sin vardag behöver stanna till och förstå och tolka olika budskap som bilder förmedlar. Det här är en jätteviktig fråga som vi måste ta tag i. Bildundervisningen i skolan blir allt

kortare och lärarna hinner inte med att undervisa och följa upp de mål som står i läroplanen (bild- och medielärare, konstnär, Umeå).

[Projektet] Lyfter viktiga frågor i en tid när estetiska ämnen på många sätt är ifrågasatta i skoldebatten och i samhället (bild- och slöjdläroinbildare, Stockholm).

Viktigt med tanke på det informationsflöde som finns idag i bl.a. sociala medier, källkritik och mediekritik, ... öppnar upp för kreativitet och fler sinnen vid arbete med olika samhällsfrågor (gymnasielärare i samhällskunskap och historia, Karlstad).

Demokratiperspektivet på bild som formuleras i projektet ser ut att ha lockat en hel del besökare, som upplevde ett behov av denna fortbildning i sin praktik. De demokratiska aspekterna artikuleras här som visuell läskunnighet, att stanna upp och reflektera över vardagens visuella kultur och att stimulera kreativiteten i arbete med samhällsfrågor.

Det tredje temat om varför man var intresserad av att besöka konferensdagen gäller *ett personligt intresse* för projektet, som handlar om den personliga utvecklingen och att bredda sina kunskaper:

Jag ville utvecklas, få ett större perspektiv inom bildberättandet (bild- och slöjdlärare på högstadiet, Stockholm).

Bilden är ett fantastiskt språk som jag vill få mer kunskap, idéer och tankar kring (bildlärare låg- och mellanstadiet, Norrköping).

Jag vill få mer kunskap kring bildberättande och kring hur man tolkar bilder. Jag vill ha mer vetenskaplig grund för hur man kan jobba med bildanalys (bildlärare låg- och mellanstadiet, Norrköping).

Av eget intresse men även för att bättre förstå den värld, de barn och ungdomar jag möter, lever i (pensionerad mellanstadielärare, Karlstad).

Kompetensutveckling och inspiration för mig som lärare (bildlärare högstadiet, Lund).

Jag tänkte att jag skulle få lite nya infallsvinklar på detta med bilder och bildspråk (bildlärare mellan- och högstadiet, Stockholm)

De konferensdeltagare som uttrycker ett personligt intresse för projektet menar följaktligen att projektet är inspirerande, utvecklande och ger ny kunskap för deras egen del. Genom dessa enkätsvar synliggörs också att kompetensutveckling ofta sammanfaller med det personliga intresset, för många deltagare.

Konferensdeltagarna har sammanfattningsvis en blandad bakgrund, där många arbetar med utbildning på olika sätt, de flesta i grund- och gymnasieskolan. Många har också en egen konstnärlig praktik eller arbetar med kommunikation. De som har deltagit på konferensen blev intresserade av att ta del av projektet därför att de

antingen såg det som en fortbildning inom sitt yrkesområde, eller för att de såg det som viktigt att arbeta med bildberättande från ett demokratiskt perspektiv, som en samhällsfråga. Ett annat vanligt svar handlade om en personlig utveckling och inspiration, och att bredda sina kunskaper. Således har projektet nått ut till en bredd av människor med olika yrken och kompetenser, som har ett intresse för bilder, bildberättande och bildtolkning gemensamt.

Upplevelser av konferensen i sin helhet

Publikens upplevelser av konferenserna var övervägande positiva på samtliga orter. Framförallt lyfter deltagarna fram *variationen och bredden* av föreläsningar och andra inslag under dagen som en mycket positiv upplevelse. En annan infallsvinkel är *lärande, utveckling och inspiration* som deltagarna upplever att de har fått genom konferensdagen. Slutligen finns det några kritiska kommentarer om upplevelser av dagen som helhet, som redovisas sist i detta avsnitt. De kritiska kommentarerna gick dock inte att organisera i återkommande mönster i enkätmaterialen, utan förkom främst som enskilda, unika kommentarer.

Några axplock ur enkäterna visar konferensdeltagarnas positiva upplevelser av variation under dagen:

Det var särskilt bra att det var stor variation på föreläsningarna, och att allt var så väl förberett och att vi fick så mycket på en dag (lärare i andra språk på vuxenutbildningen, Umeå).

Variationen, där flera föreläsningar var praktiskt användbara i lärarprofessionen och andra fungerade väl som inspiration (bild- och slöjdlärover utbildare, Stockholm).

...mycket bra med variationen på föreläsningarna/samtalen, varierande innehåll - samma ämne men i olika perspektiv (förstelärare i bild på mellan- och högstadiet, Karlstad).

Bra mix av traditionellt/digitalt och val av gäster (bildlärare högstadiet, Stockholm).

Positiv upplevelse. Det var spännande att få ta del av bilden från så många olika ingångar. Jag tog med mig en del konkreta saker som jag kommer att använda i min egen undervisning (lärare i svenska, Lund).

Bra att täcka in både forskning av mer generell karaktär (kultur och hjärna), och mer specifikt kring skola/bild, lärarutbildning och kursplaninnehåll, likaså nationella utredningar med aktuella siffror om bild/medieanvändning. Varvning med illustrativa exempel från uttryck i (barn)litteratur och samtidskonst gav stimulans och förstärkning av förståelse. Exempel från markplan hos såväl kursutvecklare inom Kulturskola, som ansvariga för utställning av konst – eller direktinfo från väl etablerade konstnärer gav lite spretiga hopp, men roliga

djupdykningar och perspektiv (docent emerita i bild- och mediepedagogik, Stockholm).

Enkätsvaren ger vid handen att variationen av såväl praktiskt som teoretiskt, analogt och digitalt, inspirationsföreläsningar och konkreta exempel från lärarpraktiken värdesattes av en stor del av publiken.

Som nämnts ovan lyfts främst variationen av föreläsare och andra inslag fram som en positiv upplevelse från konferensdagen. En baksida av bredd och variationen uttrycks även som en negativ aspekt för några, exempelvis att utrymme saknades för mer fördjupade diskussioner, eller att vissa föreläsare upplevdes få för litet utrymme. Detta framkommer i några enstaka enkäter:

Jag tycker det var bra med ett brett program. Nackdelen är väl att man endast hinner skrapa lite på ytan (bild- och medielärare som arbetar med lärarfortbildning, Stockholm).

Vissa inslag var väl korta (curator konstpedagogik, Stockholm).

...det mesta var intressant men den röda tråden var lite brokig... (fritidslärare, Karlstad)

Programmet var för mastigt (Enhetschef på Svenska Filminstitutet, Stockholm).

Ett mönster som går att läsa i enkätmaterialen är att *lärande*, *utveckling* och *inspiration* är positiva upplevelser som många tar med sig som upplevelse från konferensdagen:

BRA! Härligt att ge lite av varje som gör att man får energi att skapa något eget utifrån någon av föreläsningarna (bildlärare på högstadiet, Lund).

För mig blev det en av de bästa av kompetensutvecklingsdagar som jag varit med på (lärare i svenska och historia på Komvux, Umeå).

Det jag kommer att ta med mig är att jag mer medvetet kommer att fundera över bilders betydelse i olika sammanhang (före detta lärare i förskoleklass och lågstadiet, Stockholm).

Jag är nöjd med dagen. Har fått med mig flera olika uppslag som jag kan använda i min undervisning, tex *silent books*, kanske utveckla att kunna använda bilder för att redovisa kunskap, bilden som yta för nya kontakter/fördjupade samtal (bildlärare på låg- och mellanstadiet, Norrköping).

Jag tar med mig betydelsen av bilder i olika sammanhang. Hur viktigt det är att kunna tolka och förstå bilder och hur bilder kan bidra på olika sätt till att känna känslor, till att lyfta en berättelse mm (Lärare i svenska och engelska på mellanstadiet, Stockholm).

Genom enkätsvaren går det alltså att utläsa att många deltagare upplever att de har fått inspiration och kunskaper om bilders betydelser från väldigt olika

sammanhang, alternativt att de har utvecklat en förståelse för projektets tema; bildberättande och konsten att läsa bilder.

Slutligen lyfts upplevelser av konferensen fram som lyckad i sin helhet. Här visas ett axplock av kommentarer om dagen i sin helhet:

Dagen bildade en helhet och var medvetet pedagogiskt upplagd. Såväl forskning som yrkesprofessionella dimensioner uttrycktes. Bekräftelse på bild- och musikskapandets stora betydelse i en demokrati. Människors styrka och makt att påverka (svensklärare och specialpedagog på gymnasiet, Stockholm).

Fantastiskt bra dag med många intressanta föreläsningar som gav uppslag till idéutveckling till olika sätt att arbeta vidare med i skolan (bild- och slöjdlärare på högstadiet, Sundsvall).

Jag blev väldigt inspirerad, både konstnärligt och didaktiskt, allt var så väl förberett och att vi fick så mycket på en dag (lärare i svenska som andra språk på vuxenutbildningen, Umeå).

Konferensdagen var väldigt bra sammansatt, organiserad, och förberedd. Bra föreläsare med relevant innehåll (bild- och medielärare på gymnasiet, Stockholm).

Bra program, bra organiserat. Fint varvat med fika och lunch. Intressanta föreläsningar (förstelärare i bild på mellan- och högstadiet, Sundsvall).

Det går alltså att säga att deltagarna på samtliga regionala konferenser var övervägande positiva till konferensdagarna, ur ett flertal perspektiv som illustreras genom citaten ovan. Det handlar om konferensdagens organisering, tillsammans med kvaliteten på inslagen, samt den stora mängden av intressanta föreläsare som lyfts fram.

Avslutningsvis redovisas en handfull kritiska kommentarer som gäller upplevelsen av dagen som helhet:

Jag tar inte med mig så mkt konkret till mitt arbete. Jag tycker det var väldigt ojämn kvalitet under dagen och många som inte höll sig till temat vilket var synd (bildlärare på gymnasiet, Stockholm).

De inledande föredragen kändes rätt mossiga och inaktuella... Om vi hela tiden lyfter dessa män med skev kvinnosyn kommer aldrig någonting att förändras. (lärare på folkhögskola, Sundsvall).

Förutom att det var för mycket att sitta still (upplevelsen i kroppen blir då ont i huvudet mm) så tyckte jag det mesta var intressant (fritidslärare, Karlstad).

En del av föreläsningmaterialet kändes lite daterat (verksam på folk- och skolbibliotek, Umeå).

Dessa citat är alltså inte representativa för en mängd personers åsikters, utan unika enkätsvar, och de enda kritiska rösterna om upplevelsen av konferensdagen som helhet. De mer kritiska kommentarerna handlar sammanfattningsvis om ojämn kvalitet på inslagen, genusperspektiv på konferensdagens inslag, aktualiteten på bidragen samt det faktum att dagen innebar en hel del stillasittande. När det gäller frågan om genus kan det sägas att fördelningen mellan kvinnliga föreläsare och manliga föreläsare var lika på konferensdagarna (fem kvinnor och fem män), förutom vid några få konferensdagar då antalet kvinnliga föreläsare var fler. Behovet av pauser och raster är en aspekt som många uttrycker i enkäterna. Detta tas upp senare i denna utvärdering, som förslag på förbättringar. Innan dess ska jag lyfta fram enkätsvar som uttrycker vad som var *särskilt* positivt med konferensdagen.

Särskilt positiva aspekter av konferensdagarna

I enkäten formulerades en fråga till deltagarna om det fanns något de tyckte var särskilt positivt med konferensdagen. Många kommentarer handlade om enskilda inslag och föreläsningar som uppskattades särskilt. Här har jag valt att inte lyfta fram enskilda inslag eftersom det inte finns något synligt mönster i svaren. Publiken har uppskattat olika inslag, samt framförallt variationen av föreläsare och presentationer, vilket jag redan har redogjort för ovan.

Bland svaren om särskilt positiva aspekter av dagen synliggörs *föreläsarnas kompetens* och *kvalitén på inslagen* som återkommande svar i enkäterna. Här följer några exempel på besökarnas kommentarer om kompetens och kvalitet på föreläsare och dagen:

Det som var särskilt bra var att lyssna på kunniga och intressanta människor som gärna delar med sig av sina kunskaper på informativa och medryckande sätt (lärare i svenska och historia på vuxenskolans, Umeå).

Mycket professionella föreläsare, skicklig moderator och fint avvägt program. Jag lärde mig mycket nytt (lärare i svenska och specialpedagogik, Stockholm).

Det var en mycket bra fortbildningsdag, med erfarna föreläsare (bildlärare på högstadiet, Sundsvall).

Upplevelsen av dagen var mycket positiv, jag gillade att det var så många föreläsare som var engagerade och kunniga. Bra att knyta an till forskning men även de senaste bilderböckerna (bildlärare på gymnasiesärskola, Stockholm).

Jättebra arrangerat och en rad superbra föredrag! (universitetslektor och forskare i intermediala studier, Lund).

Det var lyxigt att få ta del av alla fina presentationer, erfarenheter samt kunskaper (bildlärarstudent, Stockholm).

Jag tyckte alla föredragshållare var intressanta att lyssna till! (bildlärare på gymnasiesärskolan, Norrköping).

... att det var hög kvalitet på de som pratade (redaktör på bokförlag, Stockholm).

Ett annat område som nämns som särskilt positivt av flera besökare handlar både om innehållet *bildberättande och bildtolkning* som en viktig kompetensutveckling, och om upplevelsen att samlas i ett *gemensamt intresse*. Här följer kommentarer om särskilt positiva infallsvinklar om själva innehållet på konferensdagarna:

Jag tyckte alla inspel var riktigt bra, men för min yrkesroll framförallt om vikten av bild i ett demokratiperspektiv, film som propaganda, bortom begreppen bra & dåligt (lärare i samhällskunskap och historia på gymnasiet, Karlstad).

Alla föreläsare/talare var mycket bra. Alla hade olika sidor att prata kring bilden som ett språk och hur viktigt det är (bildlärare på låg- och mellanstadiet, Norrköping).

Det jag tar med mig är vilken kraft bilden och bildens betydelse har i olika sammanhang där den förekommer. Och att det är av största vikt att försöka hänga med i bildflödet och att vara vaksam och varsam med hur bilder används (curator konstpedagogik, Stockholm).

Något som jag fastnade speciellt för var när en av föreläsarna berättade om att vi tolkar bilder olika utifrån vilken kultur vi kommer från. Viktigt för oss som jobbar i skolan att tänka på då vi möter elever från många olika kulturer (lärare i grundskolan, Karlstad).

Det jag tar med mig är känslan av att sitta i en lokal fylld med människor som också brinner för visuell läskunnighet och bildberättande. Underbart! (bildlärare och lärarfortbildare, Stockholm).

Med andra ord var kommentarerna i enkäterna överväldigande positiva ur många olika hänseenden, som exempelvis föreläsarnas kompetens, kvaliteten på konferensdagens olika inslag, kunskapsinnehållet om bildberättande och konsten att läsa bilder, och variationen i programmet. Trots den mycket positiva responsen på konferensdagarnas kvalitet, innehåll och form, framkom genom enkätens fråga om vad som kunde förbättras en hel del förändringsförslag.

Förslag på förbättringar

Ett återkommande tema som konferensdeltagare på alla orter lyfter fram, är att de saknade fler pauser i programmet:

... (framför allt förmiddagen) var ganska lång. Hade varit bra med en kort paus (före detta förskole- och lågstadielärare, Stockholm).

Förmiddagen var lång och intensiv. En kortare rast hade varit fördelaktigt (bibliotekarie, Umeå).

Det var en väldigt lång dag. Jag var till slut ganska okoncentrerad tyvärr, men jag tar med mig värdefull kunskap ändå (bildlärarstudent, Stockholm).

Med andra ord upplevde några personer i publiken att konferensdagen blev för lång, och att det var påfrestande att sitta stilla länge. Dagen inleddes med kaffe och mingel, därefter följde tre timmar med program, och en kort paus med möjlighet att resa sig vid sin sittplats. Flera personer gav i samband med detta positiva förslag, som exempelvis att konferensen är viktig och hade behövt två dagar. Förslag fanns också på att låta publiken bli mer aktiv, genom att diskutera med varandra korta stunder, eller bidra genom att komma in i diskussioner med sin kompetens. Enstaka deltagare beskriver sin upplevelse av konferensdagen som negativ. Det uttrycks på följande sätt:

Jag tar inte med mig så mycket konkret till mitt arbete. Jag tycker det var väldigt ojämn kvalitet under dagen och många som inte höll sig till temat vilket var synd (bildlärare på gymnasiet, Stockholm).

... föredragen kändes rätt mossiga och inaktuella... kändes som tagen ur en svunnen tid... Om vi hela tiden lyfter dessa män med skev kvinnosyn kommer aldrig någonting att förändras (lärare på folkhögskola, Sundsvall).

Kritiken handlar alltså om några föreläsningars aktualitet, samt ett kritiskt inlägg från ett genusperspektiv. Dessa åsikter och perspektiv uttrycks visserligen bara i några enstaka enkäter, men är värda att synliggöras. Här kan påpekas att såväl Ingmar Bergman som Gabriella Pichler har lyfts fram som filmregissörer, samt att inledningstalarna på konferensdagarna oftast var kvinnliga. Det finns heller ingen snedvridning i programmet mellan antalet män och kvinnor som föreläser.

Slutligen efterfrågades besökarnas förslag på förändringar, baserat på deras upplevelser. Dessa svar kan ringas in i en större grupp som ansåg att tiden för pauser hade varit välgörande:

Jag hade hellre sett en rast under förmiddagens långa pass. Kanske en utställning att mingla runt i, en paus så att samtal kunde uppstå (lärare på gymnasiet och kulturskolan, Stockholm).

Lite längre föreläsningar på eftermiddagen kunde kanske blandats upp med kortare föreläsningar (bildlärare, Lund).

Det fanns ingen som helst tid för eftertanke och spontana kommentarer med stolsgrannarna under dagen. Två minuters andningspaus mellan föreläsarna vore trevligt (bibliotekarie, Umeå).

Kommentarerna ovan handlar om tidsperspektivet på dagen; att det var för tätt mellan föreläsare och för få pauser. Det kunde därför upplevas vara svårt att ta till sig av all information och alla intryck.

En grupp av besökare föreslår att publiken ska involveras mer under dagen. Till exempel föreslogs mer tid för att mingla med varandra, och att ställa frågor och diskutera under och mellan de olika programpunkterna:

Jag skulle tyckt det var intressant att under paneldiskussionerna med facken lyfta in publiken. Det satt mängder med lärare i publiken och jag hade gärna lyssnat på deras perspektiv (bild- och medielärare, lärarfortbildare, Stockholm).

Workshop eller annan aktivitet som man får delta i för att få lite variation och inte bara sitta och lyssna (bildlärarstudent, Stockholm).

Man hade kunnat bjuda in publiken, alla där var kunniga i området och då hade det blivit en bättre diskussion och avslutning (bildlärare på gymnasiet och masterstudent, Stockholm).

En sista grupp föreslår hur projektet kunde få en större verkan genom att involvera exempelvis skolpolitiker, huvudmän eller tjänstemän från Skolverket. Här kan tilläggas att såväl skolledare som politiker var inbjudna till samtliga konferenser.

Jag saknade närvaro av politiker som kunde berätta och delta i debatterna om vad de gör och hur framtiden ser ut för ämnet i skolan/kulturskolan (bildlärare på gymnasiet, Stockholm).

Sprida kunskap i ämnet och få personer i ledande ställning att förstå vikten av "ämnet" så att vi som arbetar praktiskt tas på allvar och ses som en tillgång. Till sist så handlar det ofta om pengar och resurser (skolkonstnär, Karlstad).

Flera inslag i dagen är viktiga att förmedla till andra än de som närvarade på konferensen. Publiken bestod framförallt av lärare som redan känner till problem och utmaningar. Hur ska vi lyckas övertyga beslutfattare kring det som är en självklarhet för konferensdeltagarna? (bildlärare gymnasiesärskolan, Stockholm).

Störst vikt borde finnas hos Skolverket. Inför bild på gymnasiet igen och öka de fjuttiga 40 min bild/vecka för mellanstadiet. Inför bildläslyftet! (bildlärare högstadiet, Lund).

Mer dialog, diskussion och debatt så det kan leda till handling i våra klassrum framöver. Kanske borde andra lärare än bild- och medielärare bjudas in och framför allt skolledare som inte förstår vikten av bild och andra praktisktestetiska ämnen? (bildlärare högstadiet, Stockholm).

Politiker har nog en gammaldags syn på vad bildämnets innehåll står för. Det är ju inte bara att kunna vara skapande själv. Viktigt med bildämnet då varje individ behöver lära sig flera "språk" att kunna kommunicera med (bildlärare gymnasiesärskolan, Norrköping).

Här synliggörs ett tydligt intresse för att påverka på ett utbildningspolitiskt plan. Bildämnets marginaliserade position kommer på detta sätt till uttryck. Ett annat återkommande tema var att några besökare hade velat ha ett mer didaktiskt fokus:

Fler didaktiska inslag hur bilder påverkar oss och varför samt vad vi kan göra åt det (bildlärare grundskola och lärarutbildning, Norrköping).

... mer konkreta tips på hur vi kan använda bilder (fritidslärare, Karlstad).

... kanske fördjupat prata om barns perspektiv på bilder i olika åldrar och utifrån olika erfarenheter. Vad ska vi alla ha i åtanke när vi pratar om bilder med barn med olika erfarenheter, hur kan vi fånga upp dem och ha dem i åtanke? Vilka pedagogiska metoder finns och kan vi utforma? Går det att läsa bilder interdisciplinärt även i detta avseende? (filmpedagog, Stockholm).

Gärna något mer handfast hur man kan arbeta (lärare i svenska och bild på grundskolan, konstnär, Karlstad).

Kommentarerna ovan kan tolkas som ett uttryck för lärares och pedagogers ofta pressade vardag, där man gärna vill få praktiska, konkreta och didaktiska förslag att ta med sig till sin yrkespraktik. I samband med detta kan nämnas att vissa yrkesgrupper, som bibliotekarier ibland nämner att konferensdagen var lite för riktad till lärare för att det skulle bli relevant för dem. Det finns alltså något motstridiga åsikter bland konferensdeltagarna.

Respons på idéskriften

Generellt anger besökarna att de tycker att idéskriften var mycket bra och informativ. Många skriver också att de tog med sig flera exemplar till kollegor. För vissa fungerade idéskriften som en minnesanteckning från konferensdagen. Många hade av förklarliga skäl inte hunnit läsa idéskriften, då den delades ut på konferensdagen, och hade därför inga särskilda synpunkter på den.

Jättebra! Värld att sprida! (bildlärare gymnasiesärskolan, Norrköping)

Den ger mig mycket matnyttigt och inspirerar till att fortsätta arbeta med bild i min undervisning (svensklärare, Lund).

Den tycker jag mycket om! Det är en bra blandning av olika perspektiv och ingångar till bildberättande som kommer fram i den, skrivet på ett lättillgängligt vis och med fina bilder som väcker intresse. (doktorand med inriktning bild, Umeå)

Idéskriften är bra. Den innehåller intressanta texter om bildberättande. Den skulle kunna utökas med tips om mer läsning, samt med listor över de verktyg och böcker som föreläsarna tog upp (bild- och medielärare gymnasiet, Norrköping).

Den fungerade fint som ett sammanfattande material av vad konferensen handlade om. Även bra att kunna sprida vidare till kollegor och andra intresserade. Kan fungera som ett diskussions/samtalsunderlag tillsammans med kollegor (curator konstpedagogik, Stockholm).

Jag läser idéskriften med stor behållning. Där finns ju föreläsningarna som jag inte har möjlighet att lyssna till (lärare i svenska och historia Komvux, Umeå).

Idéskriften ses därmed som en entydigt positiv resurs i projektet. Den används såväl som en minnesskrift från konferensdagen, som ett sätt att ta del av föreläsningar man inte kunnat delta på, och slutligen som en skrift att sprida bland kollegor som inte deltog på konferensdagen. Några deltagare skulle gärna se att idéskriften utökades och gavs ut som en bok.

Förslag för framtiden

I enkäten har jag valt att ställa en fråga om hur projektets målsättning skulle kunna lyftas och drivas vidare i framtiden. Utvärderingar handlar oftast enbart om en tillbakablick, men som utvärderare menar jag att det är minst lika viktigt är att se vad konferensdeltagarna ser som viktiga frågor att lyfta i framtiden. Bland dessa svar kan tre inriktningar urskiljas i materialet; den första handlar om åtgärder för att fortsätta stärka bildens betydelse på ett liknande sätt som Läsrörelsens projekt redan har gjort, den andra inriktningen går mer specifikt in på villkoren för bildämnet och bildlärare i skolan och bildämnets status i samhället. Slutligen finns en inriktning av svar som betonar demokratifrågor.

För många konferensdeltagare är det viktigt att projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* får utrymme att fortsätta eller följas upp på något sätt, och att projektet når ut till fler människor, främst beslutsfattare. Sådär formulerar sig några av konferensdeltagarna:

Fortsätta arbeta aktivt mot de som styr skolan och lärarutbildningen – trycka på behovet av barn och unga måste få bild- och filmkunnighet. Och gärna fortsätta med de samarbeten som har inletts i Bildberättande-projektet (Enhetschef Svenska filminstitutet, Stockholm).

Mer information om bildens betydelse behövs generellt. Många är väldigt omedvetna och speciellt lärare i alla nivåer bör bli medvetandegjorda, för att kunna rusta eleverna bättre (bildlärare och IT-pedagog, grundskolan, Sundsvall).

Jag tror att man måste informera/utbilda politiker i hur samhället ser ut i kommunikation idag, även skolledare bör få fortbildning. Vuxenvärlden lever i en förgångens tid. Tack för ett inspirerande projekt! (bild- och svensklärare högstadiet, Karlstad).

Det viktiga är att "Bildberättande - konsten att läsa bilder" har lyfts fram på ett sådant magnifikt sätt! Bollen är i "rullning" - ingen vet hur långt och fort den kan rulla... (logoped, lärarutbildning, Stockholm).

Vi måste hålla debatten om Bildberättande och konsten att läsa bilder ständigt aktuell (bild- och svensklärare gymnasiet, Lund).

Bland denna inriktning av kommentarer om projektets mål i framtiden, går det att urskilja deltagare som menar att denna fråga behöver nå de personer som normalt inte ägnar sig åt bild, eftersom det är där kunskapen brister. Det blir därför extra viktigt att nå såväl en bred allmänhet som de personer som arbetar politiskt eller på en myndighet som exempelvis Skolverket.

Det politiska perspektivet blir tydligt i den inriktning av kommentarer som handlar om ramarna för bildämnet och bildlärarna i skolan. De vanligaste kommentarerna handlar om att det krävs bättre förutsättningar för att kunna arbeta med bild i skolan om bildberättande och konsten att läsa bilder:

Välutbildade bildlärare finns men få orkar med jobbet. Arbetsmiljöfrågan för de praktiskt estetiska lärarna är väldigt viktig att lyfta. Jag skulle gärna också se forskare, lärarutbildare och andra kunniga höja sina röster i debatten för de praktisk-estetiska ämnena. Nedläggningen av estetisk verksamhet på gymnasiet skedde utan ett särskilt starkt motstånd (bild- och mediälärare, lärarfortbildning, Stockholm).

Den verklighet som bildlärarna lever i måste åtgärdas. Halvklass ska vara obligatorisk... Lyssna på bildlärares önskemål och skapa möjlighet för ungdomar och barn idag att ha ett bildspråk som de är medvetna om (svensk- och historielärare Komvux, Umeå)

Det behövs mer tid för bildämnet av kunniga bildlärare (före detta bildlärare, pensionär, Stockholm).

Återinföra estetiska ämnens status och som kärnämne i gymnasiet (bild- och mediälärare gymnasiet, Sundsvall).

Här synliggörs en frustration över de förutsättningar som hindrar att arbeta mer med bildberättande och bildtolkning i skolan. Många konferensdeltagare verkar mena att projektets målsättningar skulle kunna fortsätta i skolan, om förutsättningar som tid för ämnet, storlek på elevgrupper och andra ramfaktorer förbättrades i framtiden. Bland dessa svar återkommer också tanken att bildämnets status måste höjas. Slutligen återfinns en kategori av svar där konferensdeltagarna betonar vikten av att arbeta med bild ur ett demokratiperspektiv:

Om bildlärarna som är utbildade i det skulle få tid och resurser så kunde det vara en viktig demokratifråga eftersom alla elever då skulle få tillgång till media literacy och visual literacy (mediälärare, Umeå).

Visa på forskning kring bilder, bildpåverkan, massproduktion direkt till barn och ungdomar och dess påverkan. Kunskap ger frihet och minskar risken för inte så ”bra” påverkan (pensionerad bildlärare, Stockholm).

Demokratibegreppet borde lyftas fram och undersökas mer. Utbildning i kritiskt tänkande, källkritik, sociala mediers roll och betydelse. Gruppträck, fake news, ryktesspridning, hot och hat på nätet. I samhället i stort behövs mer information om hur man mer kritisk granskar information man nås av (bildlärare, gymnasiesärskolan, Norrköping).

Den demokratiska medvetenheten om hur vi påverkas av bilder och hur viktigt det är att synliggöra den kunskapen (bildlärare grundskolan och lärarutbildning, Norrköping).

Det svaret skulle kunna vara NY LÄROPLAN som inte är målstyrd utan ger utrymme för kreativitet och fantasi där läsning får en större plats. Där man medvetandegör eleverna om vad läsning av både texter och bilder ger för kunskaper och färdigheter (mellanstadielärare, Karlstad).

Här flätas olika faktorer samman, såsom bildlärares förutsättningar i sitt arbete i skolan, forskning om bildpedagogik och politiska frågor genom en ny läroplan. Svaren synliggör hur komplext och sammansatt frågan om projektets mål i framtiden är. Avslutningsvis lyfter jag fram ett citat som både ger ett konkret förslag och väcker nya frågor:

Jag är nyfiken på hur ni går vidare när detta projekt når sitt slut. Finns det möjligheter att starta ett tätare nätverk för oss som sitter med kompetensen, kanske framför allt vi som jobbar med dessa frågor mot skolan och utbildning? (Medie- och filmpedagog, lärarutbildare, Stockholm)

Frågan är hur ett sådant nätverk ska organiseras, och vilka möjligheter som finns att driva frågor om bildberättande och bildtolkning vidare när området kan ses som marginaliserat i en samhällskontext. Bildämnets timmar har skurits ned, och enligt projektledare Elisabet Reslegård har det varit svårt att få politiker och skolledare att delta på projektets konferensdagar, trots ihärdiga ansträngningar. Vissa bildpedagogiska nätverk finns redan, exempelvis föreningen InSEA (*International Society for Education through Art*) liksom flera nätverk i sociala medier. Det verkar dock vara svårt att driva de gemensamma frågorna om barn och ungas rättigheter till att berätta, läsa, tolka och förstå genom bilder, vidare till beslutsfattare på högre nivå. Det återstår att se vilka effekter Läsrörelsens projekt får i framtiden, men det är uppenbart att det har haft en stor betydelse för de flesta av de personer som har deltagit på de landsomfattande konferenserna. Projektet fortlever på Läsrörelsens hemsida där ett utökat material publiceras. Materialet består bland annat av att konferensen i Stockholm filmades, ett material som redigerats för att möjliggöra att ta del av en specifik föreläsning, liksom kortare och längre filmer med många av de

föreläsare som fanns med på de andra konferenserna, samt en film där en intendent på Textilmuseet i Borås visar utställningen *Gianni Versace Retrospective*. Det filmade materialet omfattar 19 filmer, vilka sammanlagt utgör 8 timmar film. Till det kommer också den digitala Ungdomssalongen och att idéskriften finns tillgänglig på Läsrörelsens hemsida. Detta samlade material ger på så sätt tillgång till kunskapsresurserna i projektet efter dess slut. I denna mening kommer projektet att leva vidare, som en kunskapsbank och resurs för inspiration att arbeta med bilder från ett analytiskt, pedagogiskt och konstnärligt perspektiv.

Sammanfattning

Sammantaget var konferensdagarna mycket uppskattade av publiken, och besökarna anger att de har fått ta del av ett brett spektrum av perspektiv på bildberättande och konsten att läsa bilder. Konferensdagarnas höga kvalitet med kunniga föreläsare och en bra organisation lyfts fram. Vidare anger många att de upplevde att de fick både fortbildning i ett aktuellt ämne samt inspiration till att själva arbeta vidare med konferensens ämne och målsättning. Med få enstaka undantag är besökarna nöjda eller mycket nöjda med programmets innehåll och konferensens organisation. Några röster riktar kritik mot programpunkter där bildexemplen känns otidsenliga, och i en enkät riktas klagomål ur ett genusperspektiv. De positiva synpunkterna överväger emellertid i hög grad. Konferensdeltagarna lyfter avslutningsvis fram intressanta förslag på mål i projektet som behöver lyftas fram och fortsätta drivas i framtiden, och hur detta kan göras. På Läsrörelsens hemsida kommer bland annat filmat material från konferensdagen i Stockholm att göras tillgängligt, och en mängd annat material som kan användas för utbildning och fortbildning i framtiden.

Bild 24: Kronprinsessans klänningsprovning. Foto: Paul Hansen.

Intervjuer

I syfte att fördjupa utvärderingens frågeställningar har två intervjuer genomförts, en med Elisabet Reslegård, Läsrörelsens ordförande och projektledare för *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*, och en med Tarja Karlsson Häikiö, som är professor i visuell och materiell kultur, och sakkunnig i projektet.

Intervju med Elisabet Reslegård

I en intervju med Elisabet Reslegård får vi veta hur det omfattande arbetet fram till det färdiga projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* såg ut, och de bakomliggande intentionerna med projektet. Reslegård börjar med att berätta om sitt stora intresse för bilder. Redan som ung läste hon filmvetenskap, och hennes fascination för konst, foto, film och design har alltid funnits. Utifrån detta intresse föddes idén om att skapa ett bildprojekt där fokus skulle ligga på visuell läskunnighet ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. Som ordförande i Läsrörelsen hade Reslegård sedan länge en etablerad kontakt med Bokmässan i Göteborg. Hon berättade för dem om hennes och Läsrörelsens intresse att lyfta fram bilden. Tillsammans med Statens medieråd, föreningen Svenska Tecknare och Läsrörelsen utformades planerna om att genomföra ett bildprojekt på Bokmässan.

Ett omfattande förberedelsearbete satte igång inför ansökan om projektmedel från Svenska Postkodstiftelsen. I februari år 2018 skickade Reslegård in en första projektansökan med titeln *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*. Tanken var då att projektet skulle startas 1 maj 2018 och pågå till 31 december 2019, med invigning på Bokmässan i Göteborg, med en stor monter och ett omfångsrikt program med scenframträdanden, seminarier och event. Därefter skulle projektet fortsätta med bland annat konferenser i sex regioner med utgångspunkt från; Stockholm, Umeå, Falun, Sundsvall, Lund och Göteborg. I den slutgiltiga versionen av projektet byttes Falun ut mot Karlstad och Värmlands museum, och Göteborg byttes ut mot Borås och Textilmuseet. En sjunde region tillkom med Norrköping och Arbetets Museum. I varje region skulle samarbete ske med ett museum eller en konsthall. Genom samarbete med de lärarfackliga förbunden, konst- och kulturinstitutioner och andra samarbetspartners antogs att konferenserna skulle nå ut brett i regionerna. Projektet beskrevs främst vända sig till pedagoger och lärare på alla stadier, och till skolledare. Innehållet berörde allt från grottmålningar till datorspel, något som blev en grund i projektets alla delar då det förverkligades. I mars återkom Svenska Postkodstiftelsen med tre frågor om projektet. Den första frågan handlade om hur kunskapen hos barn och unga ser ut när det gäller läskunnighet av bilder. Här krävdes återigen ett genomgripande researcharbete, där

forskning av bland andra Tarja Karlsson Häikiö, Gunnar Bjursell och Anette Göthlund lyftes fram. Den andra och tredje frågan behandlade projektets förväntade effekter, uppföljningen av projektet samt de långsiktiga effekterna. I svaret argumenterar Reslegård för en bred bildsyn, samt samarbete med såväl forskare, Statens medieråd och regionala aktörer, vilket borgar för projektets fortlevnad och spridning efter projektperiodens slut.

Därefter återkom Postkodstiftelsen med ytterligare fem frågor. Det handlade bland annat om att motivera tillvägagångssättet; varför skulle projektet starta på Bokmässan, och följas upp med regionala konferensdagar? Reslegård beskriver hur Bokmässan var ett medvetet val, eftersom det både är Nordens största bok- och biblioteksmässa, och har blivit en arena där tongivande intellektuella och debattörer för samtal om brännande samtidsfrågor. Dessutom är många besökare lärare. De regionala konferenserna motiverade Reslegård var ett sätt att föra ut projektet i hela landet, i samarbete med lärarfacken, museer och konsthallar. Lärare och skolledare från hela utbildningssystemet skulle bjudas in, från förskola till gymnasiet, och senare vidgades målgruppen även till högskola. I upplägget av konferensdagarna beskrivs Läsrörelsens erfarenhet av att bygga upp inspirerande konferenser med forskare, pedagoger och experter, lokala inslag, samt något oväntat inslag. En matig idéskrift för deltagarna att ta med sig skrevs också in i genomförandet, liksom en utvärdering av projektet. För att bredda målgruppen ytterligare, och nå ut till unga människor, beskriver Reslegård sitt samarbete med Zita/Folkets Bio, som skulle genomföra filmvisningar för såväl gymnasieelever som för allmänheten, med efterföljande samtal med en filmpedagog. På varje museum skulle också finnas satsningar på ungdomar. I detta skede var inte kulturskolorna delaktiga ännu, utan de kom in senare, beskriver Reslegård. Under denna första fas pågick fortfarande flera av Läsrörelsens andra projekt, och Reslegård beskriver det som en oerhört intensiv och hektisk period, för att få igång projektet.

Våren 2018 när planeringen inför Bokmässan pågick som intensivast avslög Postkodstiftelsen Läsrörelsens ansökan. Reslegård kontaktade då Bokmässan för att dra sig ur samarbetet, eftersom det inte fanns finansiering för projektet. Efter en överenskommelse mellan Bokmässan och Läsrörelsen kunde arbetet fortskrida, och Läsrörelsen med Reslegård som projektledare som ansvariga för mässans temascen Bild. Bildens plats på Bokmässan skulle belysas ur ett historiskt, analytiskt, pedagogiskt och estetiskt perspektiv. Reslegård berättar att hon arbetade hela sommaren med det omfattande scenprogrammet för att det skulle bli ett varierat innehåll och ett bra upplägg. I programmet ingick 50 aktiviteter på bildscenen, och många av dessa föreläsare och programpunkter kom senare att ingå i konferensdagarna i landet, när projektet väl kunde realiseras. Några exempel är

föreläsningar med Tarja Karlsson Häikiö om sin forskning om visuell kunskap och lärande i bild, Jan Apel om grottmålningar, Pia Bengtsson Melin om Albertus Pictor och Anna Håkansson om Ingmar Bergman, Stina Wirsén om sitt arbete som tidningstecknare och illustratör, Paul Hansen om arbetet som bildjournalist, och Gabriella Pichler om sitt arbete som regissör. Det blev en lyckad mäsas och ett uppskattat program, där Läsrörelsen hade en central roll.

Reslegård berättar att hon efter Bokmässan hörde av sig till Postkodstiftelsen för att prata om Läsrörelsens projekt *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*. Från Postkodstiftelsen var man nu villig att göra ett omtag. Därmed startade hela arbetsprocessen om med en ny ansökan. Genom samarbete med Mårten Castenfors, chef för konsthallen Liljevalchs i Stockholm, föddes idén om att involvera Kulturskolan. Reslegård kände Håkan Sandh, tidigare chef Kulturskolrådet och involverade honom i arbetet med kulturskolorna i landet. Den 16 december 2018 gick en andra projektansökan in till Postkodstiftelsen. Reslegård hade redan haft kontakt med lämpliga samarbetspartners i projektet i form av museer och konsthallar runt om i landet som hade tackat ja till att delta om projektet blev av. Det var: Kulturmagasinet i Sundsvall, Bildmuseet i Umeå, Värmlands museum i Karlstad, Arbetets museum i Norrköping, Liljevalchs konsthall i Stockholm, Skissernas museum i Lund och slutligen Textilmuseet i Borås. Istället för att museerna och konsthallarna skulle genomföra aktiviteter för unga bestämdes att kulturskolorna skulle ta över denna uppgift.

I mitten av februari år 2019 fick Reslegård besked om att Postkodstiftelsen beviljat projektet medel, men utan att precisera storleken på stödet för projektet. Av den anledningen gick det inte att gå ut officiellt med information om projektet. Inte förrän i april kom beskedet och projektet kunde starta i 1 maj. Ett pressmeddelande kunde då sändas ut. Av den anledningen kom inbjudan och information om projektet ut väldigt sent till skolorna, bara några veckor innan terminen var slut.

Reslegård besökte under februari tillsammans med Håkan Sandh alla de museer och konsthallar som involverats, samt lokaler för konferenserna. Journalisten Gunilla Kindstrand vidtalades som moderator för samtliga konferenser. De träffade också alla sju kulturskolor på orterna. Upplägget på konferenserna skulle vara enhetligt men med variation, allting var medvetet och genomtänkt, berättar Reslegård. Den pedagogiska expertisen på bilder belystes genom antingen professor Tarja Karlsson Häikiö, eller adjunkt Rebecka Nordström Graf, bägge från Göteborgs universitet. Perspektiv på mediebilder och propaganda presenterades av antingen Helena Dal från Statens Medieråd, eller professor och före detta filmproducent Kalle Boman. Bilderboken presenterades av före detta adjunkt Susanna Ekström på samtliga konferenser. Varje konferens innehöll också ett inslag av en konstnär, illustratör,

fotograf eller designer. Flera kända namn inom olika områden medverkade, som exempelvis konstnär, designer och scenograf Carl Johan De Geer, illustratör Stina Wirsen, riksdagsledamot Lawen Redar, modedesigner Bea Szenfeld och bildjournalist Paul Hansen. Den första konferensen hölls i Sundsvall och inleddes av Josefine Lindström, projektledare från Postkodstiftelsen. Sammanhållande för alla konferenser var att det museum eller den konsthall som var samarbetspartner presenterade sig, liksom kulturskolan på de olika orterna; inget inslag var heller längre än 45 minuter. Varje konferens innehöll en paneldebatt där lärarförbunden deltog tillsammans med några av de medverkande på temat *Vilken roll har bilden i dagens samhälle?* Alla konferenser avslutades med ett mingel på det valda museet eller konsthallen. Med andra ord höll projektet en hög klass rakt igenom, menar Reslegård. Detta trots att det blev färre besökare än vad som hade förväntats.

Anledningen till att antalet besökare blev färre än förväntat har att göra med två faktorer. Reslegård förklarar att projektet beviljades medel av Postkodstiftelsen i februari 2019, men att det blev officiellt först i april, när det slutgiltiga beloppet fastställdes, och att projektstarten var 1 maj. Det var då kort om tid att hinna kontakta och informera skolor om projektet, innan personal och huvudmän försvann på semester. Informationen borde ha kommit ut tidigare, menar Reslegård. En annan anledning handlar om kommunernas ansträngda ekonomi. Många skolor visade ett stort intresse för konferenserna/fortbildningsdagarna, men på grund av kraftiga ekonomiska nedskärningar var det förhållandevis få av dessa som anmälde sig.

Tråkigt nog fick konferensdagen i Borås ställas in, bara några dagar innan fortsätter Reslegård. Det var situationen med coronapandemin som gjorde att både konferensdagen och filmvisningar ställdes in med kort varsel.

Avslutningsvis berättar Reslegård om hur projektet sprids vidare genom pågående arbete. En debattartikel med krav ställda till Sveriges riksdag har utformats, med 31 undertecknare som på olika sätt varit knutna till projektet. Artikeln hade, när intervjun genomfördes, skickats in till Dagens Nyheter, som visat intresse. Eventuellt publiceras artikeln den närmsta månaden, annars kommer den att skickas vidare till andra tidningar. Ett omfattande arbete pågår med att redigera den filmade konferensen i Stockholm. Filmer kommer att finnas tillgängliga på Läsrörelsens hemsida som då redigerats så att besökare kan se en valfri föreläsning eller inslag från konferensdagen. Ytterligare material har spelats in, fortsätter Reslegård, där de föreläsare som inte deltog i Stockholm, finns med. Då konferensdagen i Borås ställdes in, har en film skapats där Eva Blomqvist, intendent på Textilmuseet i Borås, presenterar utställningarna *Gianni Versace Retrospective* och *Body Beautiful*, och med mode- och tidningsillustratören Stina Wirsen som kommenterar visningen. Utöver detta publiceras *Digitala Ungdomssalongen* på Läsrörelsens hemsida; en utställning med

verk av elever i åldrarna 10-19 år. Utställningen skulle ha visats på Kulturfestivalen, vilken ställdes in på grund av coronavirusets spridning. Efter projektet planerar Karlsson Häikiö och jag själv som utvärderare, att arbeta med en utvidgning av projektets idéskrift, till en antologi i bokform. Allt detta material, filmer, idéskrift och så vidare, som täcker hela bredden från grottmålningar till datorspel, kan användas av lärare, pedagoger, studenter och andra, avslutar Reslegård.

Bild 25: Intervju med Elisabet Reslegård den 2 november 2020.

Intervju med Tarja Karlsson Häikiö

Tarja Karlsson Häikiö, professor vid HDK, Göteborgs universitet, berättar att hon är hedrad över sin roll som sakkunnig i projektet. Som sakkunnig har hon stått för projektets teoretiska förankring och har återkommande föreläst på konferensdagarna. Genom sin breda erfarenhet av både forskning och praktiskt arbete i det bildpedagogiska området, ligger projektet om *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* väldigt nära. Karlsson Häikiö har arbetat med bildberättande i sin forskning, och exempelvis skrivit om vikten av bildanalys och barns möte med bilderböcker där bild och text samverkar. En viktig aspekt av projektet är för Karlsson Häikiö att lyfta fram bildämnet som visuell kommunikativ kunskap, där bild både behövs som ett ämne i sin egen rätt, och i relation till andra ämnesområden som exempelvis geografi, historia och matematik. Projektet är särskilt viktigt då det finns en vikande trend inom bildområdet, som beror på att man från politiskt håll nedprioriterat bildämnet och bildkunskap i barns och ungas utveckling. De estetiska

inslagen har minskat på alla nivåer, från förskola till lärarutbildning, samtidigt som behovet av kunskap ökar i takt med digitaliseringen och ökad användning av bildkommunikation, menar hon. Barn och unga behöver visuell litteracitet och medielitteracitet, säger Karlsson Häikiö. Det betyder att de behöver kunskaper i att både framställa bilder och tolka bilder för att bli medvetna bilders budskap, som en kommunikativ förmåga.

Styrkan med projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* menar Karlsson Häikiö är kopplingen till demokratiuppdraget i skolan, och att göra barn och elever delaktiga i de lärprocesser som pågår där. Bilderböcker kan exempelvis användas för att öka barns empati och förståelse inför det som kan upplevas som främmande. Visuell kunskap är viktig i mötet med nyanlända elever och kartläggning av deras kunskaper för att de på längre sikt ska ha möjlighet att läsa vidare. Enligt Karlsson Häikiö finns det en omedvetenhet om bildkunskapens betydelse som en resurs i barns och ungas utveckling, och av den anledningen en medföljande marginalisering av bildämnet. Enligt forskningen i fältet, och den nationella utvärderingen av bildämnet, behöver exempelvis elever och lärare öka sina kunskaper i digitala medier, och få ramarna för detta genom tillgång till kameror och annan utrustning. Tillgången till medieutrustning är förutsättningen för kunskaper i medielitteracitet. Pedagoger i skolan behöver lära sig mer om enkla sätt att arbeta visuellt med exempelvis paddor och mobiler, fortsätter Karlsson Häikiö, och en annan del handlar om bildtolkning och analys av bilder. Lärarna behöver kunskap om bilder för att använda bilder som kunskapskällor; om de inte kan detta kommer de heller inte att förmedla detta till sina elever i skolan, eller barn i förskolan. Karlsson Häikiö menar att projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* handlar om att förmedla vikten av bildkunskap till olika lärarkategorier och för allmänheten. Projektet bidrar med viktig information och kunskap, men pekar också på behovet av debatt kring bildens betydelse utifrån ett bredare samhällsperspektiv. Av den anledningen har det varit särskilt intressant och värdefullt att medverka i projektet, avslutar Karlsson Häikiö.

Bild 26: Intervju med Tarja Karlsson Häikiö den 23 juli 2020.

Bild 27: Elin Ivres svarta folkdräkt. Foto: Fotoduon VANDAL.

Resultat och slutdiskussion

Här besvaras och diskuteras projektets syfte och frågeställningar. Läsrörelsens syfte med projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* var att sätta fokus på bilden och att det är grundläggande för alla att lära sig läsa och tolka bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv. Frågeställningarna som besvaras här handlar om hur projektet genomfördes och med vilket innehåll, hur projektet har tagits emot av de personer som deltog under konferensdagarna, och vilka idéer för framtiden som synliggörs i relation till projektets syfte.

Projektets genomförande och innehåll

Utvärderingens största resultat är att projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* genom sin form och sitt innehåll synliggör bildens potential som en demokratisk uttrycksform. Projektet pekar på nödvändigheten av läskunnighet i bild i dagens föränderliga samhälle, som en demokratisk rättighet för alla, liksom rätten för barn och unga att berätta och uttrycka sig med bilder. Innehållet i projektet speglar projektets syfte genom medverkan av pedagoger, forskare, konstnärer och bildskapare som med hög kvalitet förmått aktualisera vikten av bildberättande och läskunnighet i bild i ett brett spektrum av områden som grottmålningar, film, bilderböcker, sociala medier, bilddidaktik, mode, design, datorspel, konstvetenskap, nyhetsbilder och så vidare. Denna bredd av visuella uttrycksformer och visuella metoder speglar en syn på bild som visuell kultur, det vill säga att bild varken enbart handlar om konst eller enbart populärkultur, utan innefattar alla de bilder vi möter i vardagen. Innehållet i projektet sammanfaller på så sätt i hög grad med bildämnets kursplan i skolan, där visuell kultur betonas. Genom projektets fokus på konsten att läsa bilder involveras även de forskningsfält som handlar om visuell litteracitet och medielitteracitet, det vill säga en visuell läskunnighet och mediemedvetenhet.⁶ Det tvärvetenskapliga anslaget har gjort att projektet fått relevans för både lärare inom bild, andra ämnen och olika åldersgrupper, samt för yrkesgrupper inom kultursektorn. Därmed har projektet nått ut till stora grupper av lärare i skolan, men också andra yrkesgrupper. Projektet har erbjudit konferensbesökarna ett omfattande program där pedagogiska, analytiska och konstnärliga perspektiv på bilder och bildtolkning lyfts fram av pedagoger, forskare och bildskapare med flera. Genom att göra konferensdagarna tillgängliga i flera regioner runt om i landet har projektets målsättning, att konsten att tolka bilder är grundläggande för alla, kunnat nås.

---

⁶ UNESCO, *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines*. Hämtad 2020-12-06: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/media-and-information-literacy-policy-and-strategy-guidelines/>

Dessutom har projektet fångat upp och involverat den kompetensresurs som finns regionalt inom bildområdet i Sverige, och tagit fasta på denna i projektet. Det gäller inte bara konferensdagarna i sig, utan även museer, konsthallar, Folkets Bio och kulturskolor som resurser och arenor för så kallade kunskapande processer, där skapande och kunskap flätas samman till ett meningsskapande som ofta innebär ett lustfyllt lärande. En möjlig svaghet i projektets ambition att nå alla har varit att publiken ändå till största del har bestått av bildlärare, som troligtvis redan har en förståelse för Läsrörelsens mål med projektet; att sätta fokus på bilden och lyfta fram att det är grundläggande för alla att lära sig läsa och tolka bilder. Projektet har bemötts med en överväldigande positiv respons där besökarna uttrycker att de har fått fördjupa sig i och aktualisera projektets målsättning om konsten att läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv.

Konferensbesökarnas respons

Besökarna betonar *lärande*, *inspiration* och *utveckling* som viktiga positiva upplevelser som man tar med sig efter konferensdagen. De lyfter fram att de genom konferensdagen ville fördjupa sin bildkompetens eller bredda sin kompetens till att också omfatta bild. Vikten av att kunna läsa bilder i dagens samhälle betonas som lika viktigt som att kunna läsa text. Det handlar om att vara uppdaterad i en tid där bildflödet ökar, och att i olika kontexter kunna använda, läsa och tolka bilder. Därför är bild viktigt som en demokratifråga, menar besökarna. Konkreta exempel på kontexter där såväl barn och unga som vuxna behöver lära sig att kritiskt tolka och förstå olika visuella budskap är sociala medier, reklam, nyheter och informationsflöden. Bild som en demokratifråga artikuleras av besökarna i betydelsen av visuell läskunnighet, och att kunna reflektera över visuella kulturer, liksom att stimulera kreativitet i arbete med aktuella samhällsfrågor och problem. Många besökare lyfter fram att konferensdagen betydde mycket för deras personliga utveckling och behov av stimulans.

Konferensdagarna uppskattades särskilt mycket för ett generöst, välfyllt och variationsrikt program. De positiva omdömena är framträdande över hela landet, med omdömen som ”fantastiskt!” och ”inspirerande!”. Variationen i programmet uttrycktes med ord som exempelvis: både teoretiskt och praktiskt, både analogt och digitalt, både inspirerande och konkret användbart. Baksidan av det välfyllda och variationsrika innehållet uttrycks som en ”spretighet”, med för lite tid till samtal och fördjupande reflektion. Särskilt positivt var kvaliteten på inslagen och föreläsarnas kompetens, menar besökarna. Föreläsarna beskrivs som professionella, kunniga, intressanta och engagerade. Vidare lyfts konferensdagarnas organisation och arrangemang fram som professionellt och som en ”lyxig” upplevelse. Några få

kritiska röster menar att inslagen var av ojämn kvalitet, och framhöll ett bristande genusperspektiv samt att inslagen ”kändes inaktuella”. Här är det relevant att påpeka att konferensdagarnas program innehöll en jämn fördelning av kvinnliga och manliga föreläsare, samt att såväl kvinnliga som manliga forskare, regissörer bildskapare och så vidare har lyfts fram. Genom frågan om vilka förbättringar besökarna anser kunde göras när det gäller konferensdagarna, framkommer ett par områden. Den enskilt största förbättrings-aspekten gäller pauser i programmet. Framförallt under förmiddagen hade en paus behövts, enligt några av besökarna. Dock betonas vikten av att bibehålla innehållet i konferensen, och förslag ges som exempelvis att förlänga konferensen till två dagar. Några besökare tyckte att publiken hade kunnat involveras mer genom mingel, i workshops eller diskussioner i mindre grupper. En förbättring som kunde göras är således att aktivera publiken mer, och att olika kompetenser hos publiken kunde få utrymme att synliggöras i någon form, exempelvis i större eller mindre diskussioner och samtal. Ett annat viktigt förbättringsförslag gäller närvaron av politiker, huvudmän och tjänstemän från exempelvis Skolverket på konferensen. Med andra ord efterfrågas närvaron av beslutsfattare på konferensdagarna, eftersom det är de personerna som genom kunskap om bildämnets betydelse och aktuella innehåll kan skapa ett större utrymme för ämnet i skolan. Bildämnets marginaliserade position synliggörs på så sätt genom enkätsvaren.

Idéskriften togs emot med helt och hållet positiv respons. Den användes både för att spridas bland kollegor, som en minnesskrift från konferensdagen och som en resurs för att ta del av inslag man inte kunde delta på. Idéskriften har använts i undervisningssyfte på lärarutbildningen på Mittuniversitetet i Sundsvall och på Göteborgs universitet med gott resultat. En besökare väckte ett förslag om att idéskriften skulle kunna utvecklas till en bok. Det kan vara en möjlig väg för att förlänga effekterna av projektet med dess målsättning. En debattartikel publicerades även på DN Debatt den 2 april med rubriken ”Avgörande för demokratin att förmågan att tolka bilder stärks”. Undertecknare var 31 forskare, museichefer, konstnärer, fackliga företrädare med flera som varit engagerade i projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*.

Projektets sakkunniga Tarja Karlsson Häikiö och jag själv som utvärderare i projektet planerar tillsammans med Läsrörelsen att skapa en antologi, där några av projektets föredragshållare får utrymme att fördjupa sina infallsvinklar på bildberättande och konsten att läsa bilder. En sådan antologi kan ses som ett utvidgat arbete med projektets mål, efter det att projektet har avslutats.

Avslutande diskussion

Projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv har beskrivits som nära kopplat till skolans undervisning generellt och bildämnet specifikt. Projektet går i linje med den forskning som finns inom det bildpedagogiska fältet, som lyfter fram barn och ungas demokratiska rättigheter till flera uttrycksformer, samt visuell läskunnighet (*visual literacy*) och som en medborgerlig kompetens. Av den anledningen är det angeläget att alla lärare i skolan, och andra vuxna som arbetar i en pedagogisk kontext, lär sig att tolka och analysera bilder. Utvärderingen av bildämnet i grundskolan (Skolverket, 2015) visar stora brister i bildanalys och bildtolkning, som är lärandemål för bildämnet. Dessutom uttrycker verksamma bildlärare ett behov av att fortbilda sig inom bildanalys och bildtolkning. Läsrörelsens projekt har möjliggjort en sådan fortbildning, inte bara för bildlärare i grundskolan, utan för en mängd olika lärare i hela utbildningssystemet; från förskola till vuxenutbildning, och dessutom yrkesgrupper som museipedagoger, bibliotekarier, logopedier, kulturarbetare, konstnärer och forskare. Att kunna läsa bilder ur ett pedagogiskt, analytiskt och konstnärligt perspektiv kan ses som en kompetens i dagens visuella kulturer, där bilder i reklam, nyheter, propaganda, sociala medier och underhållning behöver granskas från ett kritiskt perspektiv. UNESCO:s begrepp *Media and Information Literacy* beskrivs med ord som kritiskt tänkande, kreativitet, kunskap och hållbarhet. Samtidigt som kunskap och verktyg krävs för att kunna kritiskt granska och läsa bilder, är det också viktigt att betona allas ansvar att agera etiskt i sin egen kommunikation med bilder. I den osäkra tid vi lever i med snabba omställningar behövs en utbildning som förbereder för framtida kompetens. Vi lever med en pågående coronapandemi, klimathot och antidemokratiska rörelser som kan utgöra hot mot ett tryggt och hållbart samhälle. Genom att arbeta med konstnärliga och oväntade lärprocesser kan vi förbereda unga människor att hitta nya, kreativa sätt att tänka om framtiden och samhällets utveckling. Läsrörelsens projekt kan ses som en start på detta kompetensutvecklande arbete, där pedagogik, analys och konst står i centrum. Vi förbereder oss på så sätt på det som UNESCO kallar för *future literacy*, nämligen förmågan att analysera men också förmågan att föreställa sig olika framtider, och hantera oväntade scenarier.⁷ I denna kontext framstår Läsrörelsens projekt *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* som en synnerligen viktig och angelägen start. Jag väljer här att avsluta med ett citat från en konferensdeltagare: ”Bollen är i rullning- ingen vet hur långt och fort den kan rulla...”!

---

⁷ Forlser, 2020; UNESCO, 2019

Bild 28: Stina Wirsén, idéillustration för Dagens Nyheter.

Referenslista

Addison, N. (2005). Expressing the not-said: art and design and the formation of sexual identities. *International Journal of Art & Design Education*, 24(1), 20-30. doi:10.1111/j.1476-8070.2005.00420.x

Aulin-Gråhamn, L., Andersson, L. G. & Thavenius, J. (2002). (Red.). *Kultur, estetik och skola: några forskningsperspektiv: delrapport utredningen Kultur och skola*. Malmö: Malmö högskola.

Bae-Dimitriadis, M. (2015). Performing “planned authenticity”: Diasporic Korean girls’ self-photographic play. *Studies in Art Education*, 56(4), 328-340.

Beach, D. (2011). On Structure and Agency in Ethnographies of Education. *European Educational Research Journal*, 10(4), 572-582. doi: 10.2304/eerj.2011.10.4.572

Kempf, A. (2017). A mixed-methods study of teacher perceptions of standardized testing in the United States and Canada, with a focus on the qualitative research approach. *SAGE Research Methods Cases*. doi:10.4135/9781473980129

Dagens Nyheter, ledare (2020, 16 augusti). Mindre slöjd innebär gott om tid för antiken. *Dagens Nyheter*. Hämtad 2020-08-23 <https://www.dn.se/ledare/mindre-slojd-innebar-gott-om-tid-for-antiken/>

Danielsson, H. (2002). *Att lära med media: om det språkliga skapandets villkor i skolan med fokus på video*. Stockholm: Stockholms universitet.

Eriksson, Y. & Göthlund, A. (2012). *Möten med bilder: att tolka visuella uttryck*. Lund: Studentlitteratur.

Forsler, I. (2020). *Enabling media: infrastructures, imaginaries and cultural techniques in Swedish and Estonian visual arts education*. Huddinge: Södertörns högskola.

Hellman, A. (2017). *Visuella möjlighetsrum: gymnasieelevers subjektsskapande i bild och medieundervisning*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Hellman, A. & Karlsson Häikiö, T. (2020). A/r/tography in Visual Arts Teacher Training Program Examination. *IMAG*, (9), 210–218. doi: 10.24981/2414-3332-7.2020-21

- Hellman, A. & Lind, U. (2019). Gendered Interventions: Changes in Visual Art Education in Sweden: Discourses, Practices and Materiality. *Synnyt/Origins*, 2/2019.
- Hellman, A. & Lind, U. (2020). Visual Fabulations and a Thousand Becomings in Media and Art Education. *IMAG*, (9), 72–82. doi: 10.24981/2414-3332-7.2020-8
- Hetland, L., Winner, E., Veenema, S., Sheridan, K. M. (2013). *Studio thinking 2: the real benefits of visual arts education*. New York: Teachers College Press.
- Hickey-Moody, A. (2013). *Youth, arts and education: reassembling subjectivity through affect*. New York: Routledge.
- Häggström, M. (2020). *Experiential Learning through Art-based Environmental Education in a Storyline - a Foundation for Sustainable Thinking and Acting*. *IMAG*, (9), 2-18. doi: 10.24981/2414-3332-7.2020-2
- Illeris, H. (2005). Young People and Contemporary Art. *International Journal of Art & Design Education*, 24(3), 231-242. <https://doi-org.proxy.mau.se/10.1111/j.1476-8070.2005.00446.x>
- Illeris, H. (2016). Learning bodies engaging with art: Staging aesthetic experiences in museum education. *International Journal of Education through Art*, 12(2), 153-165. doi: 10.1386/eta.12.2.153_1
- Karlsson Häikiö, T. (2007). *Barns estetiska läroprocesser: atelierista i förskola och skola*. Göteborg: Göteborg universitet.
- Karlsson Häikiö, T. (2018a). Cultural participation for, with and by children; enhancing children's agency and learning through art education and visual knowledge-building. *InFormation: Nordic Journal of Art and Research*, 7(1), 1–19. doi: 10.7577/information.v7i1.2630
- Karlsson Häikiö, T. (2018b). Förskolan som visuell kultur. I M. Bendroth Karlsson, T. Karlsson Häikiö & L. Magnusson, *Skapande verksamhet i förskolan – kreativt arbete med analoga och digitala redskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Kempf, A. (2017). A mixed-methods study of teacher perceptions of standardized testing in the United States and Canada, with a focus on the qualitative research approach. *SAGE Research Methods Cases*. doi:10.4135/9781473980129

Lind, U. (2010/2013). *Blickens ordning: bildspråk och estetiska lärprocesser som kulturform och kunskapsform*. Stockholm: Stockholms universitet.

Vetenskapsrådet (2009). *Nordic Visual Arts Education in Transition: a Research Review*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Ramberg, A. (2020). Dissolving Views – Re-Visualizing the Art Exhibition. *IMAG*, (9), 122–132. doi: 10.24981/2414-3332-7.2020-14

Rhoades, M. (2012). LGBTQ youth + video activism: Art-based critical civic praxis. *Studies in Art Education*, 53(4), 317-329.

Skolverket (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011). *Läroplan, program och ämnen i gymnasieskolan*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2015). *Bild i grundskolan: en nationell ämnesutvärdering i årskurs 6 och 9*. Stockholm: Skolverket.

Springgay, S. (2008). *Body knowledge and curriculum: pedagogies of touch in youth and visual culture*. New York: Peter Lang.

Sturken, M. & Cartwright, L. (2009). *Practices of looking: an introduction to visual culture*. New York: Oxford University Press.

Thavenius, J. (2002). Estetik och skola. Några synpunkter på Forskningsläget. I L. Aulin-Gråhamn, L. G. Andersson, & J. Thavenius (Red.), *Kultur, estetik och skola* (s. 43-66). (Rapporter om utbildning, 9:2002) Malmö: Malmö Högskola.

Theander, M. & Wetterhall, A. (2015, 13 januari). Häpnadsväckande bildmanipulationer i urval. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2020-08-21 från <https://www.svd.se/hapnadsveckande-bildmanipulationer-i-urval>

Trondman, M. (1996). *Kultur i skolan 1986-1991. Analys och problematiseringar*. Växjö: Högskolan i Växjö.

Öhman-Gullberg, L. (2008). *Laddade bilder: representation och meningsskapande i unga tjejers filmberättande*. Stockholm: Stockholms universitet.

Bilaga 1

Utvärderingsfrågor *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*

Beskriv kort vad du arbetar med

Varför är du intresserad av projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*?

Berätta; hur var din upplevelse av att delta på konferensdagen/fortbildningen?

Fanns det något som var särskilt bra med dagen?

Fanns det något som du tycker skulle förändras?

Vad tar du med dig från dagen?

Vilka åtgärder på samhällsnivå är de mest angelägna för att lyfta projektets målsättning?

Bilaga 2

Intervjuguide Elisabet Reslegård

Vilken är din bakgrund i föreningen Läsrörelsen?

Berätta; hur kom det sig att du fick idén att starta ett projekt om *BILDBERÄTTANDE och konsten att tolka bilder*?

Varför tycker du att det är viktigt att sprida kunskap om bildens betydelse?

Vilket är projektets viktigaste syfte?

Beskriv projektets genomförande i korta drag.

Vilka val gjorde du när du planerade innehållet på konferensdagarna?

Hur har samarbetet med andra aktörer sett ut; t ex Kulturskolan, museerna och Skolbio?

Vad var syftet med idéskriften? Hur sattes innehållet ihop till idéskriften?

När du ser tillbaka på projektet; vilka höjdpunkter kan du se, och vad skulle du förändra om projektet skulle genomföras på nytt?

Hur tror du att effekterna av projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* kan se ut i framtiden; på kort och längre sikt?

Hur kan arbetet med att sprida kunskap om *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder* fortleva? Vad händer efter projektet?

Bilaga 3

Intervjuguide Tarja Karlsson Häikiö

Hur kommer det sig att du valde att medverka i projektet *BILDBERÄTTANDE och konsten att läsa bilder*?

Vad ser du som de viktigaste aspekterna av projektet?

Hur kommer det sig att bildämnet behöver lyftas fram i skolan idag?

Vilka huvudsakliga poänger med bild i skolan lyfter du fram i din föreläsning i projektet?

Hur ser dina erfarenheter av att arbeta med bild i olika utbildningskontexter ut? Vilka styrkor kan du se; och ser du begränsningar för vad man kan uppnå genom att arbeta med bild?

Har du förslag eller idéer om hur arbetet med att lyfta fram bildämnet betydelse kan fortsätta efter projektets slut?